

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Бєлова О. Б.

ПРОПЕДЕВТИКА МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ
конспект лекцій
(навчально-методичний посібник)

Кам'янець-Подільський
2019

УДК 376-056.264(075.8)
ББК 74.37я73
Б 43

Рецензенти:

Конопляста С. Ю., доктор педагогічних наук, професор кафедри логопедії факультету корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Гаврилова Н.С., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Куб'як Н. І., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Черновецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Рекомендовано вченою радою
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
протокол № 11 від 28.11.2019 р.

Белова О.Б.

Б 43 Пропедевтика мовленнєвих порушень: курс лекцій. Навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2017. – 70 с.

Курс лекцій «Пропедевтика мовленнєвих порушень» є навчально-методичним комплексом, що забезпечує вивчення відповідної дисципліни і розроблений для студентів в галузі знань 01 «Освіта», спеціальності 016 «Спеціальна освіта», за освітньою програмою «Логопедія. Спеціальна психологія». Включає у себе зміст робочої програми навчальної дисципліни, та програму теоретичної підготовки.

ББК 74.37я73
Белова О.Б., 2019

ПЕРЕДМОВА

Перед майбутніми фахівцями, у сучасний період життя, висувуються нові вимоги, що розкривають їх професійну компетентність: вміння творчо мислити, самостійно здобувати науково-методичну інформацію, орієнтуватись у просторі наукових досліджень, адаптовувати та впроваджувати нові методи роботи з розвитку мовлення та завчасно попереджувати порушення мовлення у дітей раннього віку. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Пропедевтика мовленнєвих порушень» формує у студентів загальні уявлення про структуру мовленнєвого апарату (центрального та периферичного відділів), що забезпечують повноцінну роботу мовлення; причини порушення мовлення у дітей та їх попередження.

Курс покликаний систематизувати знання, вміння і навички студентів з даної проблематики, що забезпечує формування у них відповідного рівня готовності до засвоєння навчальних дисциплін таких як «Спеціальна методика розвитку мовлення», «Загальна, вікова та педагогічна логопсихологія», «Логопедія».

У навчально-методичному посібнику розглянуто основні положення курсу і питання, які студенти мають засвоїти під час лекцій та самостійної роботи з літературою; подано тематичний план лекційних занять; пропонується список основних та додаткових наукових і методичних джерел.

Даний курс знайомить студентів з питаннями, що розкривають фізіологічні процеси мовленнєвої діяльності; основні причини які викликають порушення мовлення; закономірності розвитку дитини раннього віку; формує знання про критичні періоди у розвитку мовної функції; забезпечує розуміння студентами умов що попереджують у дітей порушення мовлення.

Таким чином, в результаті вивчення даної дисципліни студенти повинні засвоїти: основних науковців теоретиків і практиків, які займались проблемою дослідження порушень мовлення у дітей; фізіологічну систему мовлення; формування мовлення у дітей раннього віку з типовим психофізичним розвитком; методи діагностики відхилень у розвитку мовлення, прийоми та методи попередження їх та подолання. Вміти на практиці: вести роботу по популяризації знань з попередження виникнення порушень мовленнєвого розвитку у дітей серед молоді, сімей, які планують народити дитину; організовувати та проводити спостереження за дітьми з порушеннями мовлення; складати анамнез і заповнювати мовленнєві картки; підбирати та оформляти дидактичні матеріали для організації та проведення попереджувальної роботи з дітьми з порушеннями мовлення.

ЗМІСТ РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Метою викладання навчальної дисципліни «Пропедевтика мовленнєвих порушень» є формування теоретичної та практичної основи фахової підготовки майбутніх логопедів, здатних професійно вирішувати завдання з попередження мовленнєвих порушень у дітей раннього віку.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Пропедевтика мовленнєвих порушень»:

1. забезпечити знаннями про фізіологічну основу розвитку мовлення;
2. розкрити основні причини порушень мовлення у дітей;
3. ознайомити з основними етапами розвитку мовлення у дітей раннього віку;
4. розібрати зі студентами умови, які направлені на попередження мовленнєвих порушень;
5. навчити студентів самостійно працювати з навчально-методичною, та науковою літературою, для формування прагнень до удосконалення власної практичної діяльності;
6. навчити розглядати взаємозв'язки з іншими дисциплінами, основою яких є психологія, медицина, педагогіка, зокрема, «Спеціальна методика розвитку мовлення», «Загальна, вікова та педагогічна логопсихологія», «Логопедія», «Нейропсихологія», «Невропатологія», «Спеціальна педагогіка» та ін.;
7. стимулювати науково-методичну творчість студентів, їх прагнення вдосконалювати свою освіту, прищеплювати творче ставлення до власної праці; навчити аналізувати, адаптовувати та впроваджувати нові методи роботи з розвитку мовлення з дітьми раннього віку.

2. Обсяг дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік навчання	2019-2020	2019-2020
Семестр вивчення	I	I
Кількість кредитів ЄКТС	4	4
Загальний обсяг годин	120	120
Кількість годин навчальних занять	40	12
Лекційні заняття	16	4
Практичні заняття	24	8
Семінарські заняття		
Лабораторні заняття		
Самостійна та індивідуальна робота	80	108
Форма підсумкового контролю	залік	залік

3. Статус дисципліни. Тип дисципліни відноситься до циклу самостійного вибору навчального закладу.

4. Передумови для вивчення дисципліни. Дисципліна «Пропедевтика мовленнєвих порушень» вивчається у першому семестрі і є основою для вивчення навчальних дисциплін таких як: "Загальна, вікова та педагогічна логопсихологія", "Спеціальна методика розвитку мовлення", "Логопедія".

5. Програмні компетентності навчання. «Пропедевтика мовленнєвих порушень» укладена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів в галузі знань 01 "Освіта", спеціальності 016 "Спеціальна освіта", за освітньою програмою "Логопедія. Спеціальна психологія".

Предметом вивчення навчальної дисципліни "Пропедевтика мовленнєвих порушень" є знання про фізіологічні процеси мовлення, причини, що їх порушують; закономірності розвитку мовлення у дітей раннього віку.

Вивчення даного курсу, забезпечує студентів певними базисними знаннями, уміннями та навичками; формує у них професійно-освітньо-кваліфікаційний рівень познань; закладає основу для вивчення дисциплін, що розкривають основні порушення мовлення у дітей на різних вікових етапах їх розвитку та корекційні напрямки подолання мовленнєвих розладів.

6. Очікувані результати навчання з дисципліни. Заплановані результати навчання: згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати: фізіологічну структуру мовленнєвої діяльності; сучасних та класичних науковців теоретиків і практиків, які займались проблемою дослідження порушень мовлення у дітей; розвиток мовлення у дітей раннього віку; методи спостереження за дитиною, що визначають відхилення у розвитку мовлення; умови попередження мовленнєвих порушень.

вміти: вести роботу по популяризації знань з попередження виникнення порушень мовленнєвого розвитку у дітей серед молоді, сімей, які планують народити дитину та серед майбутніх матерів; організувати та проводити спостереження за дітьми з порушеннями мовлення; складати анамнез і заповнювати мовленнєві картки; підбирати та оформляти дидактичні матеріали для організації та проведення попереджувальної роботи з дітьми з порушеннями мовлення.

7. Засоби діагностики результатів навчання.

Форма підсумкового контролю успішності навчання здійснюється за методами оцінювання:

- усного контролю (фронтального та комбінованого опитування);

- письмового контролю (написання рефератів, конспектування літератури, виконання практичних завдань, ведення конспектів лекцій тощо);
- тестового контролю (комп'ютерні, усні, письмові тести);
- поточний, рубіжний та підсумковий контроль.
- модульний рейтинг, залік.

8. Програма навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	разом	у тому числі				
		лекційні заняття	практичні заняття	лабораторні заняття	самостійна робота	індивідуальна робота
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. "Науково-теоретичні та практичні основи пропедевтики мовленнєвих порушень"						
Тема: 1. Наукове значення пропедевтики мовленнєвих порушень в спеціальній освіті. Загальні поняття фізіологічної структури мовлення.	21	4	6	-	8	5
Тема: 2. Причини порушення мовлення.	34	2	8	-	8	30
Тема: 3. Особливості розвитку мовлення у дітей раннього віку.	19	2	6	-	8	-
Тема: 4. Методи спостереження за розвитком мовлення у дітей раннього віку.	23	2	4	-	8	5
Тема: 5. Умови попередження мовленнєвих розладів.	23	2	4	-	8	-
Разом за змістовим модулем 1	120	12	28	-	40	40
Усього годин	120				80	

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	разом	у тому числі				
		лекційні заняття	практичні заняття	лабораторні заняття	самостійна робота	індивідуальна робота
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. "Науково-теоретичні та практичні основи пропедевтики мовленнєвих порушень"						
Тема: 1. Наукове значення пропедевтики мовленнєвих порушень в спеціальній освіті. Загальні поняття фізіологічної структури мовлення.	18	2	1	-	10	5
Тема: 2. Причини порушення мовлення.	47	2	1	-	14	40
Тема: 3. Особливості розвитку мовлення у дітей раннього віку.	19	2	2	-	10	5
Тема: 4. Методи спостереження за розвитком мовлення у дітей раннього віку.	19	-	4	-	10	-
Тема: 5. Умови попередження мовленнєвих розладів.	17	-	2	-	10	-
Разом за змістовим модулем 1	120	6	10	-	54	50
Усього годин	120				104	

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. "Науково-теоретичні та практичні основи пропедевтики мовленнєвих порушень"												
Тема: 1. Наукове значення пропедевтики мовленнєвих порушень в спеціальній освіті. Загальні поняття фізіологічної структури мовлення.	21	4	6	-	5	8	18	2	1	-	5	10
Тема: 2. Причини порушення мовлення.	34	2	8	-	30	8	47	2	1	-	40	14
Тема: 3. Особливості розвитку мовлення у дітей раннього віку.	19	2	6	-	-	8	19	2	2	-	5	10
Тема: 4. Методи спостереження за розвитком мовлення у дітей раннього віку.	23	2	4	-	5	8	19	-	4	-	-	10
Тема: 5. Умови попередження мовленнєвих розладів.	23	2	4	-	-	8	17	-	2	-	-	10
Разом за змістовим модулем 1	120	12	28	-	40	40	120	6	10	-	50	54
Усього годин	120					80	120					104

9. Форми поточного та підсумкового контролю.

Поточне оцінювання: усний контроль (фронтальне та комбіноване опитування); письмовий контроль (написання рефератів, конспектування літератури, виконання практичних завдань, ведення конспектів лекцій тощо); тестовий контроль (комп'ютерні, усні, письмові тести); поточний, рубіжний та підсумковий контроль.

Форми підсумкового контролю: залік, модульний рейтинг.

10. Критерії оцінювання результатів навчання.

Для навчальної «Пропедевтика мовленнєвих порушень» дисципліни, формою підсумкового контролю яких є:

залік

Поточний і модульний контроль (100 балів)			Сума
Змістовий модуль 1 (100 балів)			
Поточний контроль (76 балів)	Самостійна робота (12 балів)	Модульна контрольна робота (12 балів)	100 балів
12 балів	12 балів	12 балів	

Поточний контроль

Максимальний бал оцінки поточної успішності студентів на навчальних заняттях рівний 12 балів.

Критерії оцінювання знань, умінь, навичок студентів на навчальних заняттях

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих термінів, мовних фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді „так” чи „ні”.
	2	Студент не достатньо усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спробу знайти способи дій, розповісти суть заданого, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні „так” чи „ні”; може самостійно знайти в підручнику відповідь.
	3	Студент намагається аналізувати на основі елементарних знань і

		навичок; виявляє окремі закономірності; робить спроби виконання вправ і завдань репродуктивного характеру; за допомогою викладача виконує прості вправи за готовим алгоритмом.
Середній (репродуктивний)	4	Студент володіє початковими знаннями, здатний виконати вправи і завдання за зразком; орієнтується в термінах, поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі.
	5	Студент розуміє суть навчальної дисципліни, може дати визначення понять, категорій (однак з окремими помилками); вміє працювати з підручником, самостійно опрацьовувати частину навчального матеріалу; виконує прості вправи і завдання за алгоритмом, але окремі висновки є нелогічними та непослідовними.
	6	Студент розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати мовні явища, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання під час виконання вправ і завдань за алгоритмом, послуговуватися додатковими джерелами.
Достатній (алгоритмічно дієвий)	7	Студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, оперує базовими поняттями, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити приклади на підтвердження певних думок, застосовувати теоретичні знання у стандартних ситуаціях; самостійно користуватися додатковими джерелами; правильно використовувати термінологію; складати таблиці, схеми.
	8	Знання студента досить повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати, може підготувати реферат і обґрунтувати його положення.
	9	Студент вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання у дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; чітко тлумачить лінгвістичні поняття, категорії; формулює правила; може самостійно опрацьовувати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички.
Високий (творчо-професійний)	10	Студент володіє глибокими і міцними знаннями та використовує їх у нестандартних ситуаціях; може визначати особливості мовних процесів; робить аргументовані висновки; практично оцінює сучасні здобутки лінгвістичної науки; самостійно визначає мету власної діяльності; виконує творчі завдання; може сприймати іншу позицію як альтернативну; знає суміжні дисципліни; використовує знання, аналізуючи різні мовні явища, процеси.
	11	Студент володіє узагальненими знаннями з навчальної дисципліни,

		аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, круглі столи тощо); спроможний за допомогою викладача підготувати виступ на студентську наукову конференцію; самостійно вивчити матеріал; визначити програму своєї пізнавальної діяльності; оцінювати різноманітні мовні явища, процеси.
	12	Студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності в навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв'язує складні проблемні ситуації та завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; займається науково-дослідною роботою; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й схильності; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах.

Якщо студент не відпрацював пропущені навчальні заняття, не виправив оцінки 0,1,2,3, отримані на навчальних заняттях, не виконав модульної контрольної роботи (МКР), завдання самостійної та індивідуальної роботи менше ніж на 60% від максимальної кількості балів, виділених на ці види робіт, він вважається таким, що має академічну заборгованість за результатами поточного контролю.

Пропущені заняття студент має обов'язково відпрацювати. За відпрацьовані лекційні заняття оцінки не ставляться, за практичні, семінарські, лабораторні, індивідуальні заняття нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).

Студенту, який не виконав поточних домашніх завдань, не підготувався до навчальних занять, в журнал обліку роботи академічної групи ставиться 0 балів.

Студент, знання, уміння і навички якого на навчальних заняттях за 12-бальною шкалою оцінено від 1 до 3 балів, вважається таким, що недостатньо підготувався до цих занять і має академічну заборгованість за результатами поточного контролю. Поточну заборгованість, пов'язану з непередготовленістю або недостатньою передготовленістю до навчальних занять, студент повинен ліквідувати. За ліквідацію поточної заборгованості нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).

Самостійна робота (12 балів)

Контроль за самостійною роботою здійснює лектор на консультаціях. Студенти для виконання завдань самостійної роботи, зазвичай, заводять окремий зошит.

Модульна контрольна робота (12 балів)

Мета її написання – виявити рівень теоретичних знань та практичних умінь і навичок студентів з модуля "Пропедевтика мовленнєвих порушень".

Модульна контрольна робота виконується у письмовій формі. До її написання допускаються всі студенти. Позитивну оцінку за МКР не рекомендується покращувати. Невиконання МКР оцінюється 0 балів.

Студенти, які за результатами виконання МКР отримали рейтинговий бал менший 60 % від максимальної кількості балів, виділених на цей вид роботи, а також ті, що не з'явилися для її виконання або не виконали її завдань, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

У МКР входять 3 завдання: перше та друге теоретичні, третє – практичне. Перше завдання оцінюється - **3 балів**, друге – **5 балів**, третє – **4 балів**. Перевод умовних одиниць в оцінки проводиться за такою системою:

11 – 12 балів - "відмінно". Студент дав повну, розгорнуту, обґрунтовану відповідь на перше та друге теоретичні запитання ККР, правильно виконав практичну частину завдань, допустив незначні неточності, які в цілому не впливають на розуміння ним навчального матеріалу і вміння ним оперувати.

9 – 10 балів - "добре". Студент дав відповідь на перше та друге теоретичне запитання ККР, та при цьому воно має певні неточності, які не впливають на загальну структуру, але вказують на часткове нерозуміння матеріалу. Спостерігаються помилки під час виконання практичного завдання.

7 – 8 балів - "задовільно". Студент не правильно відповів на теоретичні запитання, допустив помилки при виконанні практичної роботи. Помилки вказують на часткове нерозуміння ним матеріалу.

5 – 6 балів - "незадовільно". Студент не зміг розкрити сутність теоретичного першого та другого питання, при відповіді допускав грубі помилки, які вказують на нерозуміння структури вивчення матеріалу. Незроблена практична частина завдань.

1 – 4 балів - незадовільно з проведенням додаткової роботи. Жодної вірної відповіді. Незроблена практична частина завдань.

Рейтингова оцінка з кредитного модуля

Рейтингова оцінка з кредитного модуля – сумарна підсумкова оцінка за багатобальною шкалою рівня засвоєння студентом певного кредитного модуля (навчальної дисципліни) упродовж його вивчення.

Загальні критерії оцінювання навчального процесу

Поточний контроль	Самостійна робота	Модульна контрольна робота	Залік (сума балів)
76 балів	12 балів	12 балів	100 балів

Рейтингова оцінка в балах (r_k) знань, умінь і навичок студента на навчальних заняттях (практичних, лабораторних, семінарських) з навчального (змістового) модуля проводиться за наступною формулою:

$$r_k = (0,05 \times r^c_k + 0,4) \times r^k_k$$

де: r^c_k – середня оцінка навчальної діяльності студента на навчальних заняттях з з навчального (змістового) модуля, тобто частка від ділення суми всіх оцінок на їх кількість (беруться оцінки від 4 до 12);

r^k_k – встановлений максимально можливий бал оцінювання результатів певної навчальної діяльності студента за результатами контрольного заходу поточного контролю з урахуванням її вагомості.

Отже, на навчальний (змістовий) модуль – I відведено 22 бала, 12 балів (r^k_1) дається на оцінювання результатів навчальної діяльності студентів на навчальних заняттях (практичних, лабораторних, семінарських) з навчального (змістового) модуля;

Наприклад: на навчальних заняттях студент отримав оцінки: 5, 9, 12, 11, 10. Середня оцінка навчальної діяльності студента на навчальних заняттях (практичних, лабораторних, семінарських) з навчального (змістового) модуля обчислюється так:

$$r^c_1 = \frac{5+9+12+11+10}{5} = \frac{47}{5} = 9,4 \quad r^c_1 = 9,4$$

Рейтингова оцінка в балах (r_k) знань, умінь і навичок студента на навчальних заняттях (практичних, лабораторних, семінарських) з навчального (змістового) модуля у балах обчислюється:

$$r_1 = (0,05 \times 9,4 + 0,4) \times 12 = 10,44$$

Відповідно, з максимальних 12 можливих балів оцінювання результатів навчальної діяльності на навчальних заняттях (практичних, лабораторних,

семінарських) з навчального (змістового) модуля студент набрав 10,44 балів (r_1).

Отже, рейтингова оцінка (**RD**) з кредитного модуля, атестація з якого передбачена у формі екзамену, визначається як сума рейтингової оцінки поточної успішності студентів ($RP = r^c_1 + r^c_2 + r^c_3 + r^c_4 + r^c_{\text{мкр}}$) та рейтингової оцінки за результатами екзамену (**RE**).

$$RD = RP + RE, \text{ де } RP = \left(\sum_k^n r^c_k \right), \text{ а } RE = \left(\sum_k^n r^c_d \right).$$

Рейтингове оцінювання навчальних досягнень студентів з кредитного модуля

Рейтингова оцінка кредитного модуля	Оцінка за шкалою ECTS		Відсоток	Оцінка за національною шкалою	Національна залікова оцінка
90-100	A	відмінно	10	відмінно	зараховано
82-89	B	дуже добре	25	добре	
75-81	C	добре	30		
67-74	D	задовільно	25	задовільно	
60-66	E	достатньо	10		
35-59	FX	незадовільно		не зараховано	не зараховано
1-34	F	незадовільно з проведенням додаткової роботи		не допущено	

Рейтингова оцінка у балах знань, умінь і навичок студента на навчальних заняттях з навчального (змістового) модуля обчислюється після проведення цих занять та ліквідації студентом поточної заборгованості, пов'язаної з пропусками занять, невідповідністю або недостатньою підготовленістю до них.

Рейтингове оцінювання знань, навчальних досягнень

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
початковий	0-35	Студент не достатньо усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спробу знайти способи дій, розповісти суть заданого, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні „так” чи „ні”; може самостійно знайти в підручнику відповідь.
	36-60	Студент намагається аналізувати на основі елементарних знань і навичок; виявляє окремі закономірності; робить спроби виконання вправ і завдань репродуктивного характеру; за допомогою викладача виконує прості вправи за готовим алгоритмом.
достатній	61-74	Студент розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати мовні явища, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання під час виконання вправ і завдань за алгоритмом, послуговуватися додатковими джерелами.
середній	75-89	Студент вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання у дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; чітко тлумачить лінгвістичні поняття, категорії; формулює правила; може самостійно опрацювати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички.
високий	90-100	Студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності в навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв’язує складні проблемні ситуації та завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв’язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; займається науково-дослідною роботою; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й схильності; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах.

11. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна (за потребою).

Для програмного забезпечення навчальної дисципліни використовується:

- 1) навчально-методичні посібники:
 - Белова О.Б. Мовленнєвий розвиток в нормі/Навчально-методичний посібник Кам'янець – Подільський: Медобори 2006, 2012. – 180с.
 - Белова О.Б. Пропедевтика мовленнєвих порушень: навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2017. – 132 с.
- 2) відео матеріали «Робота мозку», «Розвиток дитини від зачаття до народження», «Розвиток дитини раннього віку»;
- 3) схеми периферичного мовленнєвого апарату, центрального відділу;
- 4) таблиці з показниками розвитку дітей раннього віку.

12. Рекомендована література.

Основна

1. Белова О.Б. Пропедевтика мовленнєвих порушень: навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2017. – 132 с.
2. Белова О.Б. Мовленнєвий розвиток в нормі/Навчально-методичний посібник Кам'янець – Подільський: Медобори 2006, 2012. – 180с.
3. Биков Ю.Н. Неврологія, 2005. [Електронний ресурс] / Режим доступу до вид. : <http://medbib.in.ua/perinatalnaya-patologiya.html>
4. Бадалян Л.О. Невропатологія. – Москва, «Академія», 2000 . – 382 с.
5. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 374 с.
6. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібн./О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін.. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

Додаткова

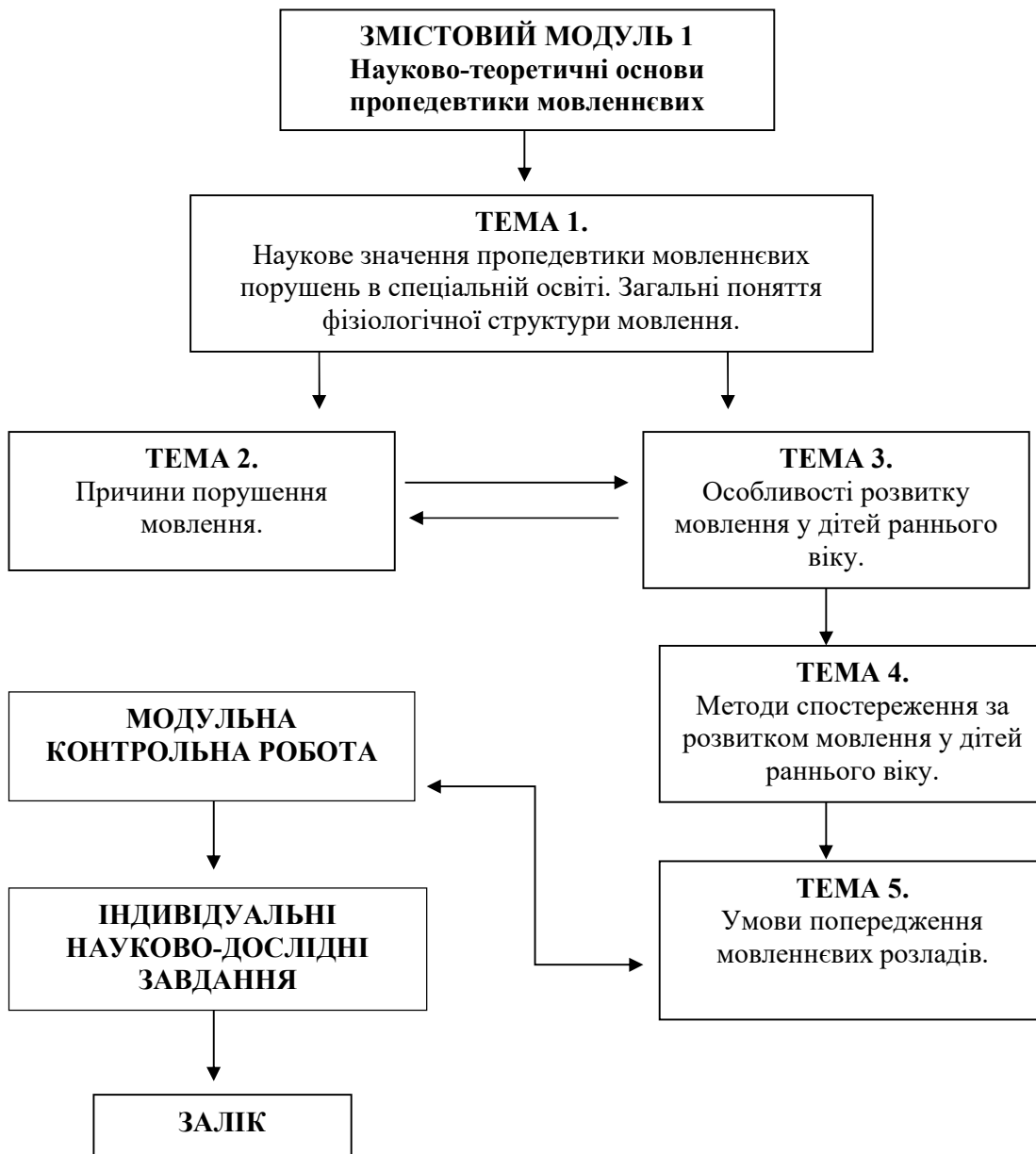
7. Богуш А. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А.М. Богуш. – Х.: Вид-во "Ранок", 2011. – 176.
8. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення / Н. С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. соціально педагогічна. Вип. XX : у 2-х ч., ч.1 / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – С. 293–315.
9. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей : монографія / Н. С. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2011. – 200 с.

10. Дегтяренко Т.В., Ковиліна В.Г. Психофізіологія раннього онтогенезу: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: УАІД «Рада», 2011. – 328 с.
11. Загальна психологія./За заг. ред. академіка С.Д. Максименка. Підручник. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 704 с.
12. Когнитивная психология. /Под 17ед. В.Н.Дружинина, Д.В.Ушакова. – М., ПЕР СЭ, 2002.- 480с.
13. Корнев А.Н. Основы логопатологии детского возраста: клинические и психологические аспекты. – СПб.: Речь, 2006. – 380 с.
14. Кульчицька Н., Барищук Г. Вчимося правильно говорити. Дидактичний матеріал для обстеження та усунення вад звуковимови у молодших школярів. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 48 с.
15. Лазарева І.А. Неврологічні основи логопедії: навчально-методичний посібник для студентів дефектологічних спеціальностей. – Луганськ, 2005. – 132 с.
16. Логопедія. Підручник, 2-е видання. За ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.
17. Логопсихологія : навч. посіб. / Конопляста С. Ю., Сак Т. В. ; за ред. М. К. Шеремет. – К. : Знання, 2010.
18. Лямина Г. М. Развитие речи ребёнка раннего возраста: метод. пособие. (Дошкольное воспитание и развитие). – М.: Айрин-пресс, 2005. – 96 с.
19. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: Науково-методичний посібник. – К.: КНТ, 2008 – 256с.
20. Маруненко І.М. Психофізіологія : навч. Посіб. – К. : Київський ун-т імені Боиса Гринченка, 2013. – 408 с.
21. Методи обстеження речі: Пособие по диагностике речевых нарушений / Под 17ед. Г.В.Чиркиной. – М.: АРТКИ, 2005.
22. Пахомова Н.Г. Нейропсихолінгвістика: навч. посіб. для студ. /Н.Г. Пахомова. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2013. – 268 с.
23. Рібцун Ю. В. Вплив ендогенних та екзогенних факторів на становлення мовленнєвої діяльності молодших дошкільників із ЗНМ [Електронний ресурс] /Юлія Рібцун // Народна освіта. – 2010. – Вип. № 2 (11). – Режим доступу до вид. : www.kristti.com.ua.
24. Тищенко В., Рібцун Ю. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 128 с.
25. Хомская Е.Д. Нейропсихологія. – СПб.: Питер, 2005. – 496 с.

Рекомендовані джерела інформації.

1. Белова О.Б. Мовленнєвий розвиток в нормі/Навчально-методичний посібник Кам'янець – Подільський: Медобори 2006, 2012. – 180с.
2. Белова О.Б. Пропедевтика мовленнєвих порушень: навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2017. – 132 с.

Структурно-логічна схема навчальної дисципліни

ЗАВДАННЯ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Мета: Закріпити у студентів основні знання про поняття, завдання пропедевтики мовленнєвих порушень як науки; про фізіологічні основи мовлення; причини порушення мовлення; закономірності розвитку мовленнєвої діяльності у дітей раннього віку; методи діагностики та корекції мовлення.

Теми для поточної перевірки знань

Тема: 1. Наукове значення пропедевтики мовленнєвих порушень в спеціальній освіті. Загальні поняття фізіологічної структури мовлення.
Тема: 2. Причини порушення мовлення.
Тема 3. Особливості розвитку мовлення у дітей раннього віку.
Тема 4. Особливості ранньої діагностики мовленнєвих розладів.
Тема: 5. Напрямки і поетапність корекційно-розвивальної роботи з дітьми раннього віку.

Питання до комплексної контрольної роботи з дисципліни «Пропедевтика мовленнєвих порушень»

1. Визначте поняття та завдання пропедевтики мовленнєвих порушень як спеціальної науки.
2. Визначте які ділянки мозку забезпечують повноцінну роботу мовленнєвої діяльності?
3. Розкрийте важливість роботи центрального відділу мовного апарату.
4. Перерахуйте основні складові периферичного відділу мовного апарату. Опишіть діяльність глоткової, ротової порожнини та язика.
5. Охарактеризуйте основні пренатальні причини порушення мовлення.
6. Охарактеризуйте основні причини постнатальної патології, що впливають на порушення мовлення.
7. Охарактеризуйте етіології мовних порушень у дітей які мають спадкові чинники, що передаються на хромосомному так і на генетичному рівні.
8. Розкрийте функціональні причини порушення мовлення.
9. Опишіть соціально-психологічні причини порушення мовлення.
10. Опишіть першій критичний період розвитку мовлення.
11. Охарактеризуйте другий критичний період мовленнєвого розвитку.
12. Розкрийте третій критичний період мовленнєвого розвитку.
13. Охарактеризуйте роботу правої та лівої півкулі, у забезпеченні ними мовленнєвої діяльності.
14. Опишіть мовленнєві центри, що забезпечують мовлення.
15. Розкрийте сутність провідникових шляхів у мовленні.

- 16.Опишіть роботу апарату слуху.
17. Розкрийте роботу артикуляційного апарату.
- 18.Охарактеризуйте роботу дихального апарату та роль голосових зв'язок у мовленні людини.
- 19.Опишіть аферентні та еферентні шляхи їх вплив на діяльність мовлення.
- 20.Опишіть роботу центра Брока.
- 21.Охарактеризуйте діяльність центра Вернике.

- 22.Опишіть розвиток активного мовлення у дитини першого року життя.
- 23.Охарактеризуйте мовленнєвий розвиток дитини за 1-й і 2-й місяць її життя.
- 24.Охарактеризуйте мовленнєвий розвиток дитини 3-й і 4-й місяць її життя
- 25.Обґрунтуйте характеристику мовленнєвого розвитку дітей 5-ти і 6-ти місяців.
- 26.Опишіть послідовність стадій передмовленнєвих реакцій.
- 27.Охарактеризуйте мовленнєвий розвиток дитини 1 року життя.
- 28.Розкрийте загальну характеристику мовленнєвого розвитку дитини 2-го року життя.
- 29.Опишіть загальну характеристику мовленнєвого розвитку дитини 3-го року життя.
- 30.Яке значення для розвитку мовлення мають крик, гулення, треллі, белькіт?
- 31.Охарактеризуйте розуміння мовлення дитини від 1 року до 1 року 6 місяців.
- 32.Розкрийте засвоєння звуків мови та розвиток словника у дітей від 1 року до 1 року 6 місяців.
- 33.Опишіть формування граматично правильної вимови у дитини від 1 року до 1 року 6 місяців.
- 34.Охарактеризуйте розуміння мовлення дитини від 1 року 6 місяців до 2-х років.
- 35.Розкрийте засвоєння звуків мови та розвиток словника у дітей від 1 року 6 місяців до 2-х років.
- 36.Опишіть формування граматично правильної вимови у дитини 1 року 6 місяців до 2-х років.
- 37.Охарактеризуйте розуміння мовлення дитини від 2-х років до 2-х років 6 місяців .
- 38.Розкрийте засвоєння звуків мови та розвиток словника у дітей від 2-х років до 2-х років 6 місяців.
- 39.Опишіть формування граматично правильної вимови у дитини від 2-х років до 2-х років 6 місяців.
- 40.Охарактеризуйте розуміння мовлення дитини від 2-х років 6 місяців до 3-х років.

41. Розкрийте засвоєння звуків мови та розвиток словника у дітей від 2-х років 6 місяців до 3-х років.
42. Опишіть формування граматично правильної вимови у дитини від 2-х років 6 місяців до 3-х років.
43. Надайте оцінку мовленнєвого розвитку дитини на I етапі (період новонародженості).
44. Опишіть II етап (1–3 міс) розвитку мовлення.
45. Проаналізуйте розвиток мовлення у дітей на III етапі (3–6 місяців).
46. Розкрийте специфіку діагностики з розвитку мовлення на IV етапі (6 – 9 місяців).
47. Надайте оцінку розвитку мовлення у дітей на V етапі (9–12 місяців).
48. Опишіть які використовують методи обстеження мовлення для дітей раннього віку.
49. Які завдання включає психолого-педагогічне обстеження при вивченості мовлення у дітей раннього віку?
50. Охарактеризуйте завдання, що направлені на визначення рівня моторної компетенції дитини (загальна моторика) і його вміння виконувати різноманітні рухи по словесній інструкції.
51. Визначте які можна використовувати завдання для обстеження слухової уваги, і фонемного сприйняття мовних сигналів.
52. Які завдання допомагають виявити словниковий запас слів, слухомовленнєву пам'ять і довільну увагу?
53. Проаналізуйте прийоми з розвитку мовлення у дітей 2-го року життя.
54. Охарактеризуйте прийоми з розвитку мовлення у дітей 3-го року життя.
55. Охарактеризуйте завдання та напрямки розвивальної роботи з розвитку мовлення на I етапі (1 міс).
56. Опишіть завдання та напрямки роботи з розвитку мовлення на II етапі (1–3 міс).
57. Проаналізуйте завдання та напрямки роботи з розвитку мовлення на III етапі (3–6 місяців).
58. Розкрийте основні завдання та напрямки корекційної роботи з розвитку мовлення на IV (6–9 місяців) та V (9–12 місяців) етапах.
59. Опишіть умови підготовки майбутніх батьків до народження дитини.
60. Які педагогічні умови забезпечують розвиток мовлення на першому році життя?
61. Опишіть педагогічні умови другого та третього року життя.
62. Розкрийте педагогічні умови з розвиток мовлення у дітей дошкільного віку.

63. Охарактеризуйте психічні умови з розвитку мовлення.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

(Зразок виконання модульної контрольної роботи)

1. Визначте поняття та завдання пропедевтики мовленнєвих порушень як спеціальної науки.

Пропедевтика мовленнєвих порушень – вивчає фізіологічні закономірності розвитку мовленнєвих функцій та попереджає їх розлади у дітей раннього та дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – діти раннього та дошкільного віку.

Предмет вивчення дисципліни – фізіологічні процеси розвитку мовлення та профілактика порушень мовленнєвої діяльності у дітей раннього та дошкільного віку.

Завдання пропедевтики мовленнєвих порушень:

- розглянути зі сторони фізіології роботу мовленнєвої системи;
- визначити основні причини порушень мовлення у дітей;
- ознайомитись з класифікаціями мовленнєвих порушень;
- розглянути психофізичний розвиток дітей раннього та дошкільного віку;
- визначити діагностичні та корекційні напрямки роботи з дітьми з вадами мовлення.

2. Опишіть розвиток активного мовлення у дитини першого року життя

Орієнтовні показники розвитку голосових реакцій в мовленні дітей першого року життя: 1 місяць – перша посмішка у відповідь на розмову дорослого.

2 місяці – прислуховується до голосу, відповідає посмішкою на розмову, гукає: *агу-агу*.

3 місяці – зосереджує свій погляд, до дорослого виявляє радість, гукає, довго гулить.

4 місяці – за звуком віднаходить предмет, який вона не бачить. Голосно сміється, якщо до неї заграють, гулить, з'являється співуче гулення, трелі.

5 місяців – розрізняє тон, з яким до неї звертаються, довго співуче гулить.

6 місяців – промовляє окремі склади, з'являється белькіт.

7 місяців – довго белькоче, На запитання «Де?» шукає і знаходить поглядом предмет,

8 місяців – голосно вимовляє різні склади за дорослим, з'являється звуконаслідування.

9 місяців – Знає своє ім'я. Відповідає на гру «дожену - дожену», грає «у схованки».

10 місяців – звуконаслідує, повторює за дорослим різні звуки та склади. На прохання дорослого відшукує названу іграшку. Знає на ім'я декількох дорослих і дітей.

11 місяців – вживає перші слова-позначення {мама, тато, баба, гав-гав, кис-кис). Окремі слова в мовленні дорослих набувають узагальненого характеру.

12 місяців – легко наслідує нові склади. Збільшується запас слів, які розуміє дитина; у словнику нараховується 10 - 15 слів.

3. Надайте оцінку мовленнєвого розвитку дитини на I етапі (період новонародженості).

- характер першого крику новонародженого: гучний, пронизливий, хрипкий, слабкий, тихий, після хлопку по сідницям, після стимуляції, не кричав.
- фізіологічна функція дихання: дихав самостійно з народження, проводилися реабілітаційні заходи із-за заковтування навколоплідних вод або слизу, підключали до апарату штучної вентиляції легенів, на який термін, тривалість знаходження в кювезе.
- інтенсивна терапія в неонатальному періоді: антибіотики, переливання крові, підключення до крапельниці.
- хірургічні заходи в неонатальному періоді: важка природжена патологія органів дихання.
- перше годування дитини грудьми: на який день, смоктав сам або годували зцідженим молоком з пляшки, чи використовувався молокоотсос.
- причини раннього штучного вигодовування: стафілокок в материнському молоці, захворювання матери, хвороба дитини, слабкість смоктального рефлексу, розлука з матерю.
- тривалість годування: швидко втомлювався і засинав, відсмоктував молоко у соска і відмовлявся смоктати далі, активно смоктав, відмовлявся брати груди, вимагав соску.
- характер смоктальних і ковтальних рухів при годуванні: відрижки, поперханья, захлинання, витікання молока через ніс, млявість губ, хворобливе «покусування» грудей під час годування.

ПРОГРАМА ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

(зміст лекційного курсу)

№ з/п	Назва змістового модуля. Теми і підтеми	К-сть год.		Література	Наочні посібники, ТЗН
		Денна форма	Заочна форма		
Змістовий модуль 1. "Науково-теоретичні та практичні основи пропедевтики мовленнєвих порушень"					
1	Тема: 1. Наукове значення пропедевтики мовленнєвих порушень в спеціальній освіті. Загальні поняття фізіологічної структури мовлення. 1. Предмет і завдання пропедевтики мовленнєвих порушень. 2. Ділянки мозку, які забезпечують повноцінну роботу мовлення. 3. Будова мовленнєвого апарату.	4	2	9, 12, 14, 21, 23	Схеми, таблиці, рисунки, відео
2	Тема: 2. Причини порушення мовлення. 1. Етіологія порушення мовлення. 2. Критичні періоди в розвитку мовної функції.	2	2	2, 3, 6, 7, 14, 15, 17, 8, 21, 22, 23	Схеми, таблиці, рисунки, відео
3	Тема: 3. Особливості розвитку мовлення у дітей раннього віку. 1. Розвиток мовлення дітей 1-го року життя 2. Розвиток мовлення дітей 2-го року життя. 3. Розвиток мовлення дітей 3-го року життя.	2	2	1, 4, 5, 6, 10, 17, 23	Таблиці, схеми, відео
4	Тема: 4. Методи спостереження за розвитком мовлення у дітей раннього віку. 1. Спостереження за мовленням дітей першого року життя. 2. Спостереження за розвитком мовлення дітей раннього віку.	2	-	3, 11, 20, 25	Таблиці, схеми, методики
5	Тема: 5. Умови попередження мовленнєвих розладів 1. Підготовка батьків до народження дитини. 2. Умови що забезпечують розвиток мовлення дітей раннього віку.	2	-	4, 5, 23	Таблиці, схеми, методики
Всього годин:		12	6		

**ЗМІСТ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
(КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ)**

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

**«Науково-теоретичні та практичні основи
пропедевтики мовленнєвих порушень»**

Тема: 1. **Наукове значення пропедевтики мовленнєвих порушень в спеціальній освіті. Загальні поняття фізіологічної структури мовлення**

План:

1. Предмет і завдання пропедевтики мовленнєвих порушень.
2. Ділянки мозку, які забезпечують повноцінну роботу мовлення.
3. Будова мовленнєвого апарату.

Наочність: схеми, малюнки, таблиці, відео.

Анотація: зміст лекції з теми навчальної дисципліни знайомить студентів з предметом та завданнями "Пропедевтики мовленнєвих порушень", внутрісистемними та міжсистемними зв'язками з іншими науками; розкриває наукові дослідження про ділянки кори головного мозку, які забезпечують повноцінну роботу мовлення; організацію мовленнєвих центрів; загальну будову мовленнєвого апарату, яка складається з центральної провідникової та периферичної частини.

Перелік проблемних питань:

1. Ділянки головного мозку які відповідають за процеси мовлення.
2. Діяльність периферичного мовленнєвого відділу.
3. Взаємодія центральних та периферичних відділів мовленнєвого апарату.

Перелік питань для самостійного опрацювання:

1. Оформити схеми головного мозку, позначити мовленнєві центри (вклеїти схеми в конспект).
2. За рисунками розкрити роботу периферичного відділу мовленнєвого апарату (вклеїти малюнки та схеми в конспект).

Форма звіту: письмова робота.

1. Предмет і завдання пропедевтики мовленнєвих порушень

Пропедевтика мовленнєвих порушень – вивчає фізіологічні закономірності розвитку мовленнєвих функцій та попереджає їх розлади у дітей раннього та дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – діти раннього та дошкільного віку.

Предмет вивчення дисципліни – фізіологічні процеси розвитку мовлення та профілактика порушень мовленнєвої діяльності у дітей раннього та дошкільного віку.

Завдання пропедевтики мовленнєвих порушень:

- розглянути зі сторони фізіології роботу мовленнєвої системи;
- визначити основні причини порушень мовлення у дітей;
- ознайомитись з критичними періодами у розвитку мовних функцій;
- розглянути психофізичний розвиток дітей раннього віку;
- визначити умови попередження порушень мовлення.

Зв'язок з іншими науками

Пропедевтика мовленнєвих порушень має зв'язок внутрісистемний та між системний з наступними науками:

Внутрісистемний:

- педагогіка (принципи та методи виховання);
- спеціальна педагогіка (сурдопедагогіка, тифлопедагогіка);
- методика мови і математики;
- логоритмика;
- спеціальна психологія;
- вікова психологія;
- патопсихологія;
- нейропсихологія;
- психодіагностика;
- логопедія.

Міжсистемний зв'язок:

- медіко-біологічні науки (анатомія, фізіологія, нейрофізіологія, невропатологія, отоларингологія, педіатрія, генетика, психопатологія);
- лінгвістичні науки (мова знання, фонетика, лексика, граматики) і психолінгвістикою

2. Ділянки мозку, які забезпечують повноцінну роботу мовлення

Головний мозок людини складається з правої і лівої півкулі та мозкового стовбура. Кожна з півкуль включає лобову, потиличну та скроневу зону. У кожній півкулі виділяють чотири частки: лобову, тім'яну, потиличну, скроневу та острівцеву.

Поверхню великого мозку називають корою – вона порізана борознами, що розділяють її на частки і звивини: центральна борозна (велика – відокремлює лобову частку від тім'яної), бічна борозна (велика – відокремлює лобову та тім'яну частки від скроневої); тім'яно-потилична борозна (на медіальній поверхні, відокремлює тім'яну частку від потиличної). Кожна півкуля великого мозку має також нижню, базальну, поверхню.

Кора великого мозку складається із сукупності аналізаторів, кожен з них має центральну зону (ядро аналізатора) і периферичну. У виконанні тієї або іншої функції беруть участь різні відділи кори великого мозку. Наприклад, мовлення, письмо, читання, рахування тощо, ніколи не здійснюються яким-небудь ізольованим центром, а спираються на складну систему злагоджено працюючих зон головного мозку.

Мовлення є людською формою діяльності, що забезпечує процес мислення та спілкування. У мові розрізняють два канали зв'язку: словесний – лівопівкульний і прасодичний (інтонаційний) – правопівкульний. Тому в здійсненні мовної діяльності беруть участь обидві півкулі головного мозку, однак різні ділянки кори відіграють у цьому процесі різну роль (рис 1.).

Рис. 1. Функціональна діяльність півкуль головного мозку

Права півкуля – немає центрів мовлення, вона сприймає картину світу (конкретну реальність) у цілому, не розкладаючи на частини, а синтезуючи у цілісний образ. Обробка інформації виражається не в словах, а в символах та образах. І діє дуже швидко.

У лівій півкулі знаходяться мовні центри. Отримана інформація трансформується у словесно-знакову систему. Ліва півкуля розкладає картину світу на частини, деталі потім аналізує їх, вибудовує у причино-наслідкові ланцюжки, класифікує об'єкти, вибудовує схеми, послідовно перебирає все що потрапило у сферу її сприймання або те що було витягнуто з пам'яті. Даний процес потребує тривалого часу, тому ліва півкуля діє порівняно повільно.

Структура мови складається з двох процесів: мовлення та сприймання. Виділяють два основні види мови: імпресивну та експресивну. **Імпресивне мовлення** забезпечує розуміння усної та письмової мови. **Експресивне мовлення** – це процес висловлювання думок у вигляді активної мови або самостійного писання.

Мовлення являє собою одну зі складних вищих психічних функцій людини. Органи мовленнєвого апарату управляються клітками кори головного мозку (що розташовані в мовних центрах), а також підкірковими утвореннями та центробіжними нервовими волокнами які забезпечують узгоджену роботу всіх мовленнєвих органів.

Центральний відділ мовленнєвого апарату представлений мовленнєвими центрами: Брока – мовленнєворуховий (забезпечує артикуляцію звуків); Верніке – мовленнєвослуховий (сприймання, розуміння мовлення на слух); Пенфілда – чуттєвий та руховий центр (кінетична та кінестетична організація мовлення; Дежеріна (управління письмом та читанням); підкірковими вузлами, які забезпечують, темп й виразність мовлення; ядрами черепно-мозкових нервів (трійчастий, лицьовий, язикоглотковий, блукаючий, додатковий і під'язиковий), функція яких полягає у забезпеченні чутливості та рухливості органів артикуляції. Єдиного центру мовлення не існує його утворюють мовні цитоархітектонічні поля кори великого мозку (рис. 2).

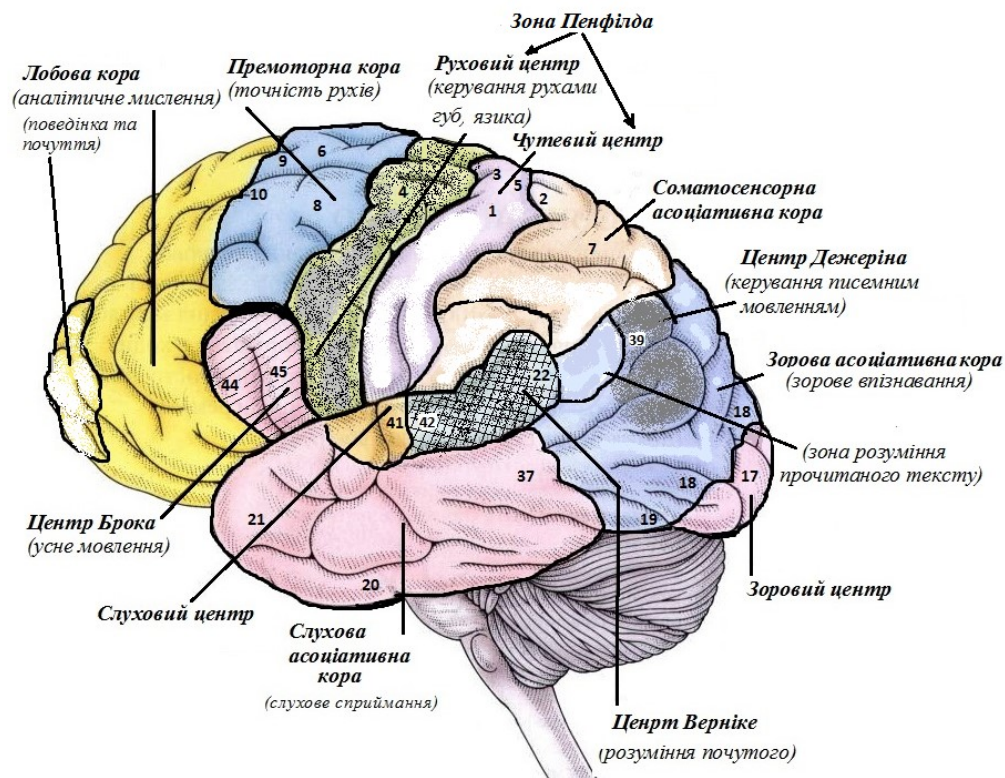

Рис. 2. Цитоархітектонічні поля кори великого мозку

1, 2, 3, 5, 7, 43 (частково) – представництво шкірної та пропріоцептивної чутливості;
4 – моторна зона; 6, 8, 9, 10 – премоторна та додаткові моторні ділянки;
17, 18, 19 – представництво зорової рецепції; 20, 21, 22, 37, 41, 42, 44 –
представництво слухової рецепції; 37, 42 – слуховий центр мовлення; 41 – проекція
кортієва органу; 44 – моторний центр мовлення.

БРОКА ЦЕНТР (на ім'я французького антрополога і хірурга Поль П'єр Брока, 1824 – 1880 (рис. 3)) знаходиться поруч з відділами рухової області, контролюючи функцію м'язів обличчя, язика, піднебіння й глотки. Центр Брока – ділянка кори головного мозку, розташована в задне-нижній частині третій лобової звивини лівої півкулі, що забезпечує моторну організацію мовлення (язика, губ, гортані). Ураження зони Брока призводять до порушення усного мовлення (алалія, афазія, дизартрія, заїкуватість), тобто неможливість поєднати окремі звуки, склади, слова в єдиний мовленнєвий акт.

Рис. 3. П. Брока

ВЕРНИКЕ ЦЕНТР (на ім'я німецького невропатолога і психіатра Карла Вернике, 1848-1904 (рис. 4)) – це ділянка кори головного мозку, розташована в задньому відділі верхньої скроневої звивини лівої півкулі, що забезпечує звуковий фонематичний аналіз і синтез звукових символів усного мовлення. При пошкодженні Вернике центру виникає порушення сприйняття слів (словесна глухота), так звана афазія Вернике, або сенсорна афазія, – порушення розуміння усного мовлення із-за дефектів фонематичного або мовленнєвого слуху. Сенсорні функції мовлення крім скроневої кори забезпечують і інші її області: тім'яні, скронево-тім'яно-потиличні, потиличні.

Рис. 4. К. Вернике

ЦЕНТР ДЕЖЕРІНА – (на ім'я Жозефа Жюля Дежеріна – французького лікар-невролога і невропатолога) знаходиться в задній частині другої лобової звивини; а також на межі між потиличною, тім'яною та скроневою частками. Функція полягає в контролі сприйняття написаного тексту. При порушенні зони Дежеріна настає мовленнєва сліпота, людина не може прочитати написане.

2. Будова мовленнєвого апарату

Мовленнєвий апарат складається з трьох пов'язаних між собою частин: центральної (або регулюючої); провідникової; периферійної (або виконавчої).

Центральний відділ мовленнєвого апарату розміщується у головному мозку і складається з кіркових центрів, підкіркових вузлів, провідних шляхів та ядер черепно-мозкових нервів.

Мовні зони кори (Брока – мовленнєворухового, Верніке – мовленнєвослухового та інших аналізаторів) взаємодіють між собою і зв'язані з діяльністю всієї нервової системи. Нервові імпульси мовнорухового аналізатора по провідних шляхах, черепно-мозкових нервах надходять до периферичних органів мовлення. Ці імпульси регулюють тонус м'язів, викликають їх скорочення, а за ним голос та характерний для звуків мови шум. Завдяки цьому створюється можливість для вимови складів, слів. Шлях від центру до периферії мовленнєвого апарату називається **еферентним**.

Аферентний шлях – є оберненим зв'язком — від периферії до центру (кінестетичний і слуховий шляхи). Під час мовлення від голосових зв'язок, язика та інших органів мовлення до кори головного мозку надходять сигнали (кінестезії), які є основою координації рухів і контролю за правильним їх відтворенням.

Для здійснення мовлення необхідний – **гнозис** – процес пізнання умовних сигналів і **праксис** - складні рухи язика, губ, гортані (рис. 5).

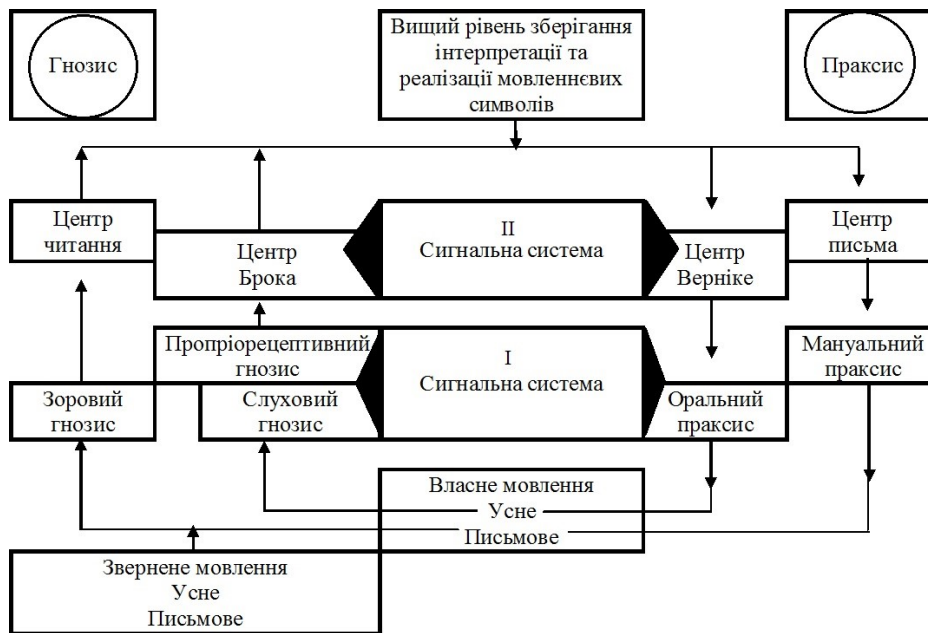
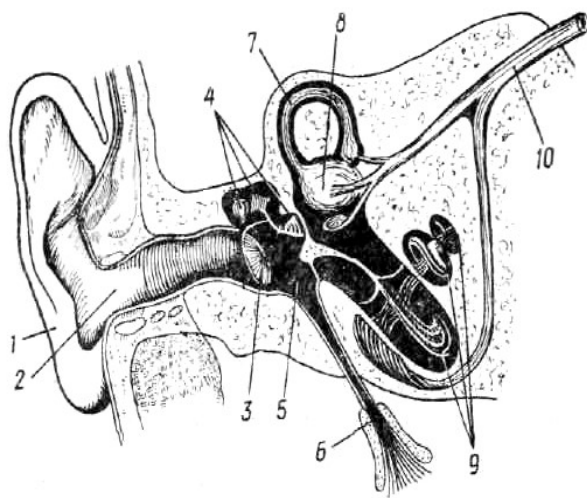

Рис. 5. Схема регуляції мовленнєвої діяльності

Периферичний відділ мовленнєвого апарату складається з апарату слуху й апарату мовлення.

Апарат слуху включає частини: периферичну; провідникову; центральну (рис.6).

Периферична частина включає зовнішнє, середнє і внутрішнє вухо. Звукові хвилі через слуховий прохід зовнішнього вуха досягають барабанної перетинки і зумовлюють її коливання, яке передається слуховим кісточкам середнього вуха. Ланцюжок слухових кісточок передає звукові коливання у внутрішнє вухо. Слухові коливання викликають подразнення волоскових слухових нервових клітин кортієвого органу, які зв'язані із слуховим нервом провідникової частини. Далі через провідні шляхи нервові імпульси надходять до центральної частини – слухових зон кори головного мозку. У корі головного мозку здійснюється вищий аналіз і синтез слухових подразнень, що є фізіологічною основою сприймання звука.

- 1 – вушна раковина;
- 2 – зовнішній слуховий провід;
- 3 – барабанна перетинка;
- 4 – слухові кісточки;
- 5 – барабанна порожнина;
- 6 – слухова труба;
- 7 – півколовий канал;
- 8 – присінок;
- 9 – завитка;
- 10 – присінковозавитковий нерв.

Рис. 6. Схема слухового апарату

Апарат мовлення складається з трьох відділів (рис.7):

- дихального (*легені, грудна клітка, діафрагма, м'язи червного пресу*);
- голосового (*гортань, голосові зв'язки, м'язи*);
- артикуляційного (*глотка, м'яке піднебіння, тверде піднебіння, зуби і щелети, губи, язик, ніс*).

Звуки мови утворюються під час видиху. Повітря, що йде з легень, надходить у бронхи, потім — у трахею, гортань. У гортані проходить між голосовими зв'язками і, коли вони змикаються, зумовлює їх дрижання. У надставній трубі голос набуває певного забарвлення. Органи артикуляції, постійно рухаючись, весь час змінюють форму й розмір ротової порожнини. Завдяки цьому утворюються різні звуки мови. Кожний звук характеризується певним положенням органів артикуляції та голосових зв'язок.

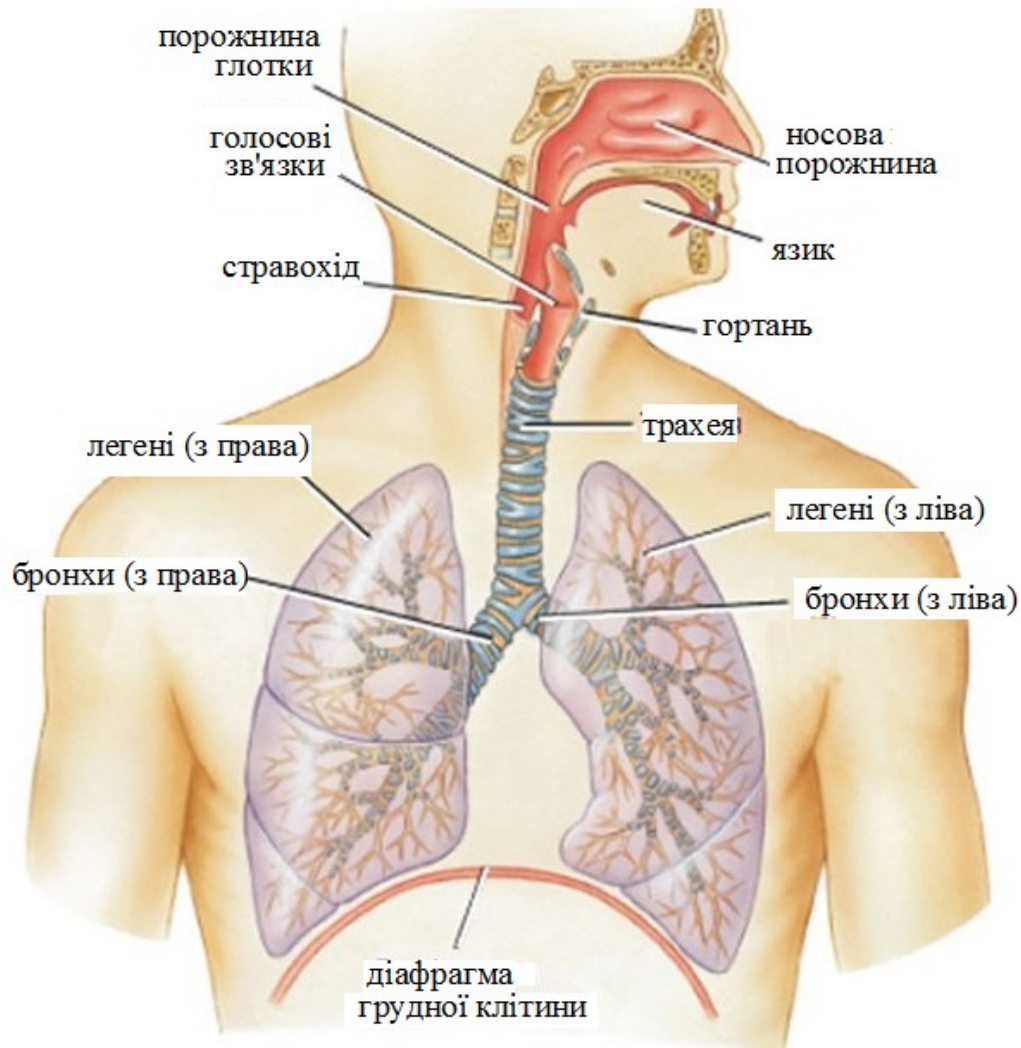

Рис. 7. Схема апарату мовлення

Дихальний апарат здійснює газовий обмін, потрібний для організму, та голосоутворення. Дихальний цикл складається з двох фаз – вдиху і видиху. За одну хвилину відбувається 16 – 20 повних дихальних циклів. Фаза видиху під час мовлення значно переважає фазу вдиху (співвідношення 5 : 1 або навіть 8:1). Це забезпечує злитність мовлення на фазі видиху. Вдих під час мовлення здійснюється в основному через рот.

Голосовий апарат включає *гортань*, що складається з хрящів і м'язів; *голосові зв'язки* (рис. 8), як є органом в утворенні голосу (фонації), і мають форму двох губ, що виступають назустріч одна одній. Скорочуючись, у них

проходить процес змикання – утворення перепону для видихуваного повітря, або розмикання – утворення голосової щілини. Під час вимовляння голосних, сонорних і дзвінких приголосних голосові зв'язки зближені.

Голос людини характеризується різною висотою, силою і тембром, що залежить від довжини, напруженості голосових зв'язок, а також від статі, віку, індивідуальних особливостей будови та функції голосових органів кожної людини.

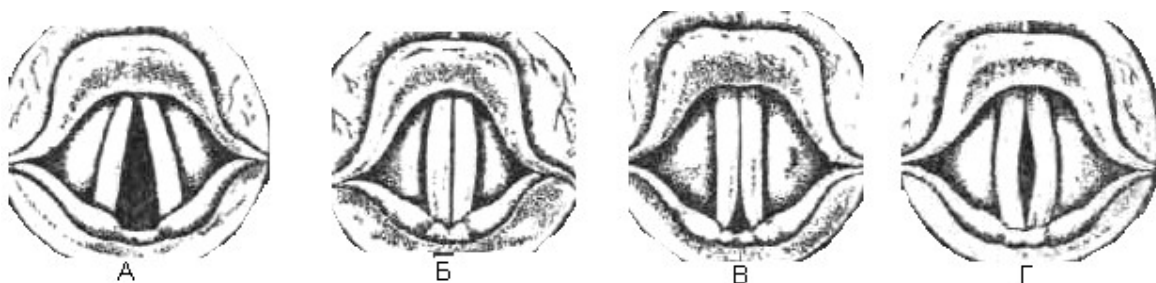

Рис. 8. Вид голосових зв'язок

А – відкрита голосова щілина – дихання; Б – звучання голосу; В – шепіт; Г – фальцет.

Артикуляційний апарат включає в себе надставну трубу, що складається з порожнини глотки, ротової порожнини та носової порожнини (Рис. 9).

Порожнина глотки розміщена над гортанню. У ній виділяють верхню (носоглотку), середню (ротову) й нижню (гортанню) частини. Носоглотка відділена від ротової частини м'яким піднебінням. М'яке піднебіння, скорочуючись, піднімається вгору й закриває вхід до носової порожнини. При такому положенні м'якого піднебіння повітря виходить тільки крізь ротову порожнину. Якщо ж м'яке піднебіння опускається вниз і повітря проходить через носову порожнину, то звуки, утворювані при цьому, набувають носового відтінку.

Носоглотка і носова порожнина з приносними пазухами відіграють роль резонатора, що підсилює голос і надає йому своєрідного тембру.

Ротова порожнина розміщена між нерухомою верхнього й рухомою нижньою щелепами. У ротовій порожнині містяться мовні органи: язик, зуби

(верхні й нижні), альвеоли (верхні й нижні), м'яке й тверде піднебіння й язичок. Спереду ротова порожнина обмежена губами.

Найдіяльнішим органом мовного апарату є *язик*. На ньому виділяють кінчик, передню, середню і задню частини та корінь язика. Слизові оболонки, що вкривають м'язи язика, на дні ротової порожнини утворюють складку (вуздечку). Завдяки великій кількості м'язів, розміщених у різних напрямках, язик може швидко й точно рухатись (вгору, вниз, вперед, назад), утворюючи потрібні звуки.

А – ротова порожнина;

Б – носова порожнина;

В – порожнина глотки (фарингальна);

Г – гортань;

1 – губи;

2 – зуби;

3 – верхні альвеоли;

4 – передня частина твердого піднебіння;

5 – задня частина твердого піднебіння;

6 – м'яке піднебіння;

7 – язичок;

8 – кінчик язика;

9 – передня спинка язика;

10 – середня спинка язика;

11 – задня спинка язика;

12 – корінь язика;

13 – голосові зв'язки.

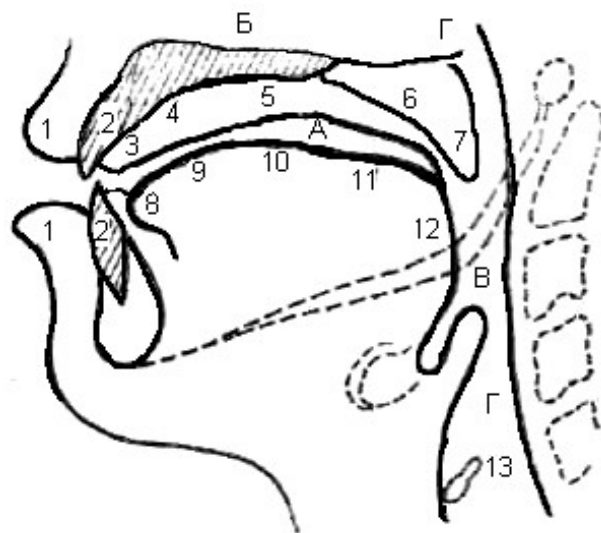

Рис. 9. Схема артикуляційного апарату

Література

1. Дегтяренко Т.В., Ковиліна В.Г. Психофізіологія раннього онтогенезу: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: УАІД «Рада», 2011. – 328 с.
2. Корнев А.Н. Основы логопатологии детского возраста: клинические и психологические аспекты. – СПб.: Речь, 2006. – 380 с.
3. Лазарева І.А. Неврологічні основи логопедії: навч.-метод. посібник для студентів дефектологічних спеціальностей. – Луганськ, 2005. – 132 с.
4. Пахомова Н.Г. Нейропсихолінгвістика: навч. посіб. для студ. /Н.Г. Пахомова. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2013. – 268 с.
5. Хомская Е.Д. Нейропсихологія. – СПб.: Питер, 2005. – 496 с.

Питання для самоконтролю.

1. Визначте поняття та завдання пропедевтики мовленнєвих порушень як спеціальної науки.
2. Розкрийте між предметні зв'язки курсу "Пропедевтика мовленнєвих порушень" з іншими науками.
3. Як забезпечують мовленнєву діяльність права та ліва півкулі головного мозку?
4. Якими мовленнєвими центрами представлений центральний відділ мовленнєвого апарату?
5. Розкрийте важливість роботи центрального відділу мовного апарату.
6. Охарактеризуйте роботу периферичного відділу мовного апарату. Розкрийте його складову.
7. Розкрийте сутність провідникових шляхів у мовленні.

Тема: 2. Причини порушення мовлення

План:

1. Етіологія порушення мовлення.
2. Критичні періоди в розвитку мовної функції.

Наочність: схеми, малюнки, таблиці, відео.

Анотація: зміст лекції розкриває причин порушення мовлення, поділяючи їх на екзогено-органічні, спадкові, функціональні, психоневрологічні, соціально-психологічні; вказує на особливості екзогенно-органічних чинників їх вплив (інфекцій, травм, інтоксикацій ін.) на центральну нервову систему дитини і на її організм в цілому; врахування часу дії шкідливих чинників, у перинатальний, натальний та постнатальний періоди; особливості критичних періодів в розвитку мовної функції дитини.

Перелік проблемних питань:

1. Неврологічні і мовленнєві порушення, які залежать від характеру перинатального ураження головного мозку.
2. Критичні періоди у розвитку мовної функції.

Перелік питань для самостійного опрацювання.

Скласти анамнез історії розвитку дитини з моменту народження до часу дослідження.

1. Етіологія порушення мовлення

Однією з гострих проблем сьогодення є збільшення чисельності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. **Причина порушень мовлення** – це дія на організм зовнішнього або внутрішнього шкідливого впливу або їх взаємодія, що визначає специфіку мовленнєвого розладу.

Етіологія мовленнєвих порушень почала інтенсивно вивчатись на початку 20-х років минулого століття. М. Хватцевим вперше всі причини мовленнєвих порушень було поділено на зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні); виділено органічні (анатоמו-фізіологічні, морфологічні), функціональні (психогенні), соціально-психологічні і психоневрологічні причини.

Значна кількість дослідження, у минулому столітті, спрямовувалась на вивчення дітей із заїканням (В. Гіляровський, О.Рау, Ф.Рау та ін.), афазією (Б.Богданов-Березовський), недорікуватісті (В.Смірнов, М.Хватцев та ін.), алексією та аграфією (Р.Левіна, О.Правдіна та ін.), порушенням голосу (В.Головська, О.Сотніков та ін.). Також, у даний період характеризується суперечливими поглядами між медичними та педагогічними структурами, щодо

етіології мовленнєвих порушень та засобів (медичних чи педагогічних) їх подолання.

З медичної точки зору усі мовленнєві порушення класифікуються за клінічним підходом (дослідження психоневрозів: Н.Астіані, Е. Бейна, С. Доброгаєва, В. Каженко, О. Лурія, С.Ляпідевського, Д.Фельдберга, Ю.Флоренської та ін.). У педагогічному – першочергового значення набуває аналіз того, яких компонентів мовленнєвої системи торкаються порушення: поширюється дефект на один компонент – *фонетичний* (неправильна вимова звуків), або торкається *фонематичних* процесів (порушення усного мовлення, письма, читання); чи є місце недорозвитку мовленнєвої системи (вимови, розрізнення звуків, граматичної будови мовлення).

На сучасному етапі розвитку логопедичної науки одним з її напрямком є профілактика та попередження мовленнєвих порушень у дітей раннього та дошкільного віку.

Причини порушення мовленнєвого розвитку розглядаються у різних галузях науки: медицини (педіатрія, неврологія, нейропсихологія та ін.), педагогіці (вікової педагогіці, спеціальна педагогіка та ін.) та психології (вікова психологія, спеціальна психологія та ін.).

З позиції медицини, вади мовлення у дітей характеризуються причинами екзогенно-органічного походження (недорозвинення та ураження головного мозку у внутрішньоутробному періоді, у момент пологів або впливу несприятливих умов після народження дитини) та спадкового походження. Екзогенно-органічні причини поділяються на органічно-центральні (ураження головного мозку) та органічно-периферичні (пошкодження периферичних органів мовлення: органу слуху, апарату мовлення (дихального, голосового, артикуляційного).

Складність мовленнєвих порушень, як правило, залежить від часу впливу несприятливих умов у період формування фізіологічних механізмів мовлення. Залежно від часу впливу несприятливих умов виділяють:

- перинатальну патологію або внутрішньоутробну;
- натальну патологію – пошкодження у момент родів;
- постнатальну патологію – після народження.

Причини перинатальної патології. Захворювання вагітної жінки ведуть до внутрішньоутробних уражень мозку плоду, що призводить до важких мовленнєвих порушень, які часто поєднуються, з іншими поліморфними дефектами розвитку (слуху, зору, опорно-рухового апарату, інтелекту). Найбільш важкі пошкодження відбуваються в першому триместрі вагітності, а

також під час всього періоду ембріогенезу, тобто від 4 тижнів до 4 місяців вагітності.

Результатом порушення психофізичного розвитку у дитини може характеризуватись перенесеними певних захворювань, або несприятливих умов вагітною жінкою:

1) вірусні інфекції:

- *червоничка (краснуха)* – гостре вірусне захворювання, що передається повітряно-крапельним шляхом. Воно небезпечне для плоду. Чим менший строк вагітності у момент зараження, тим вірогідніші прояви тяжких порушень у розвитку дитини (мозкові порушення, зорові порушення (катаракта), пороки серця, глухота, зубні аномалії). За 2–3 місяця до настання вагітності, необхідно здати аналіз на виявлення антитіл краснухи. Якщо їх немає, то необхідно зробити щеплення (під час вагітності щеплення робити неможна). Якщо щеплення жінка зробити не встигла, то їх необхідно уникати спілкування з дітьми дошкільного віку;
- *вітряна віспа* – передається повітряно-крапельним шляхом. Збудник захворювання відноситься до сімейства герпесовірусів. Вітряна віспа найбільш небезпечна на ранніх строках вагітності та безпосередньо перед родами. Зазвичай у дитинстві роблять щеплення проти даного захворювання;
- грип та ін.;

2) інфекційні захворювання:

- гострі та хронічні уrogenітальні інфекції (хламідійна, мікоплазмена, уреаплазмена тощо) та ін.
- TORCH-інфекції у матері (герпес, токсоплазмоз, вірус гепатиту В та ін.):
 - *цитомегалія* – визиває цитомегаловірус (із сімейства герпесних). Дана інфекція призводить до порушення розвитку плоду. Необхідно пройти обстеження на наявність антитіл вірусу до початку вагітності, або на ранніх строках.
 - *токсоплазмоз* – збудник інфекційного захворювання – внутрішньо-клітковий паразит токсоплазмозу. Зараження токсоплазмозом у період вагітності або до її заступлення дуже небезпечно для дитини. Важно перевірити наявність антитіл у крові до вагітності. Необхідно виконувати прості гігієнічні правила, що б не захворіти: не їсти сире м'ясо, яке не пройшло

достатньої термічної обробки; мити овочі та фрукти; не заводити домашніх улюбленців, особливо кішок, якщо до вагітності їх у жінки ніколи не було. Якщо тваринка є то прибирати за нею треба доручити іншим членам родини;

- *токсичний стрептокок групи А* – заселюється зазвичай у тріщинах та у пошкоджених тканинах. Запалення проходить дуже швидко: уражене місце опухає та сильно болить. Проявляються симптоми грипу. Запалені пошкодження вимивають милом, обробляють спиртом, перев'язують.
- *лістеріоз* – визиває бактерія лістерія. Воротами для інфекції є слизова оболонка шлуноково-кішкового тракту. У результаті зараження можливі передчасні роди. Уникнути захворювання можна при виконанні простих гігієнічних правил.

3) прийомом лікарських препаратів:

- проти судомних;
- жарознижуючих;
- гормональних;
- антибіотики;
- вітамін А, кортизон та ін.;

4) інтоксикації:

- отруєння хімікатами;
- харчове отруєння тощо.

5) токсикоз (гестоз) вагітності – пізній токсикоз або гестоз, розвивається після 20-го тижня вагітності. Спостерігається підвищений артеріальний тиск, білок у сечі, набряк кінцівок;

6) соматичні захворювання матері:

- порушення матково-плацентарного кровообігу, що веде до розладів живлення і до кисневого голодування плоду);
- порушення обміну речовин;
- цукровий діабет, захворювання серця, легень, нирок, ожиріння;

7) психотравмуючі ситуації;

8) опромінювання;

9) вживання алкоголю, наркотичних речовин, куріння;

10) імунологічна несумісність крові матері і плоду (по резусу). Резус або групові антитіла, проникаючи через плаценту, викликають розпад еритроцитів плоду. В результаті з еритроцитів виділяється токсична для центральної нервової системи речовина – непрямої білірубін. Під його впливом уражаються підкіркові відділи мозку, слухові ядра, що приводить до специфічних порушень

звукотимовної сторони мовлення в поєднанні з порушеннями слуху.

У дітей з перинатальною патологією може зустрічатися недорозвинення мозку в обсязі, виявляються кісти мозку, атрофія кори півкуль, порушення будови нервових волокон. Мовленнєві порушення бувають у вигляді затримки мовленнєвого розвитку і дизартрії. Пізно формується моторне мовлення, уповільнено збільшується словниковий запас, затримується формування фразового мовлення. Страждає звукотимовна сторона мовлення. Найбільш часто розвивається псевдобульбарная форма дизартрії (Ю.Н.Биков).

Причини натальної патології:

1) пошкодження плоду при родах:

- асфіксія (киснєве голодування плоду у момент родів. У результаті нестачі кисню в організмі плода та новонародженого відбувається накопичення продуктів порушеного обміну, знижується рівень глюкози в крові, порушується тканинний обмін, порушується проникність судин мозку, відбувається набряк і набухання клітин мозку і порушення їх діяльності);
- родова травма (внутрічерепний крововилив і загибель нервових клітин що приводять до порушення мовленнєвого кіркового генезу (алалія)).

Основні механізми внутрішньочерепної травми пов'язані із затяжними або стрімкими пологами, неправильною технікою проведення акушерських маніпуляцій. Тривале стояння голівки в родових шляхах призводить до застою крові в судинах підшкірної клітковини, формуванню кефалогематоми і до застою крові в судинах мозку. Може статися розрив судин мозку і порушення мозкового кровообігу.

2) акушерські патології включають:

1. вузький таз;
2. затяжні або стрімкі роди;
3. передчасне відходження вод;
4. обвивання пуповиною;
5. неправильне передлежання плоду і ін.

Причини постнатальної патології:

- ранні органічні ураження мозку (інфекційні захворювання, отруєння ліками);
- травми головного мозку незрілість, обумовлена недоношеністю;
- різні захворювання внутрішніх органів.

Спадковість мовленнєвих порушень. Певне значення в етіології мовленнєвих порушень у дітей мають і спадкові чинники. Окремі порушення мовлення передаються по спадковості як на хромосомному так і на генетичному рівні: ринолалія, заїкання, дисграфія, дислексія.

Психологічні причини порушення мовлення

- психічна травма (переляк, переживання у зв'язку з розлукою з близькими, тривала психотравмуюча ситуація в сім'ї і т.д.);
- відсутність емоційно позитивного оточення;
- загальна фізична ослабленість;
- психічні травми (переляк, сварки у сім'ї, розлука з близькими людьми);
- порушення емоційно-вольової сфери (реактивні, конфліктні стани, аутизм).

Педагогічні причини порушення мовлення

- несприятливі умови виховання і оточення дитини в перші роки її життя;
- порушення взаємозв'язку матері з дитиною в перші роки життя;
- несприятливі соціально-побутові умови (затримка мовлення, у дитини немає книжок іграшок та ін.);
- наслідування неправильного мовлення;
- відсутність або недостатність мовленнєвого спілкування.

3. Критичні періоди в розвитку мовної функції

При оцінюванні порушень мовлення у дітей, важливо враховувати критичні періоди у яких відбувається найбільш інтенсивний розвиток тих або інших ланок мовленнєвої системи. Саме у цей час з'являється підвищена чутливість нервових механізмів мовленнєвої діяльності і виникає ризик виникнення порушень мовленнєвих функцій.

Виділяють **три критичні** періоди в розвитку мовної функції.

Перший (1 – 2 роки життя), коли формуються передумови мовлення і починається мовленнєвий розвиток, відбувається становлення основ комунікативної поведінки і потреба у спілкуванні. У цьому віці спостерігається найбільш інтенсивний розвиток кіркових мовних зон, зокрема зони Брока, критичним періодом її розвитку вважається вік дитини 14 – 18 місяців. Будь-які, навіть незначні несприятливі чинники, що діють в цьому періоді, можуть відобразитися на розвитку мовлення дитини.

Другий критичний період (3 роки), коли інтенсивно розвивається зв'язне мовлення, відбувається перехід від ситуаційного мовлення до контекстного, що вимагає великої узгодженості в роботі центральної нервової системи (мовнорухового механізму, уваги, пам'яті, довільності і т.д.). Неузгодженість роботи центральної нервової системи, нейроендокринної і судинної регуляції призводить до зміни поведінки, спостерігається упертість, негативізм і т.д. Все це визначає великий вплив на мовленнєву систему. Може виникнути заїкання,

мутизм, відставання у мовленнєвому розвитку. Дитина відмовляється від мовленнєвого спілкування, з'являється реакція протесту на завищені до неї вимоги дорослих.

Третій критичний період (6 – 7 років) – початок розвитку писемного мовлення. Зростає навантаження на центральну нервову систему дитини. Завищені вимоги можуть провокувати «зриви» нервової діяльності у дітей, може призводити до виникнення заїкання.

Критичні періоди розвитку мовлення можуть мати як самостійне значення, так і поєднуватися з іншими несприятливими чинниками – генетичними, загальною ослабленістю дитини, дисфункцією з боку нервової системи і т.д.

Література

1. Биков Ю.Н. Неврологія, 2005. [Електронний ресурс] / Режим доступу до вид. : <http://medbib.in.ua/perinatalnaya-patologiya.html>
2. Бадалян Л.О. Невропатологія. – Москва, «Академія», 2000. – 382 с.
3. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення / Н. С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. соціально педагогічна. Вип. XX : у 2-х ч., ч.1 / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – С. 293–315.
4. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей : монографія / Н. С. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2011. – 200 с.
5. Логопсихологія : навч. посіб. / Конопляста С. Ю., Сак Т. В. ; за ред. М. К. Шеремет. – К. : Знання, 2010.
6. Логопедія. Підручник, 2-е видання. За ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.
7. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: Науково-методичний посібник. – К.: КНТ, 2008 – 256с.
8. Маруненко І.М. Психофізіологія : навч. Посіб. – К. : Київський ун-т імені Боїса Гринченка, 2013. – 408 с.
9. Рібцун Ю. В. Вплив ендогенних та екзогенних факторів на становлення мовленнєвої діяльності молодших дошкільників із ЗНМ [Електронний ресурс] /Юлія Рібцун // Народна освіта. – 2010. – Вип. № 2 (11). – Режим доступу до вид. : www.kristti.com.ua.
10. Тищенко В., Рібцун Ю. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 128 с.
11. Хомская Е.Д. Нейропсихологія. – СПб.: Питер, 2005. – 496 с.

Питання для самоконтролю.

1. Охарактеризуйте основні пренатальні причини порушення мовлення.
2. Розкрийте причини натальної патології.
3. Охарактеризуйте основні причини постнатальної патології, що впливають на порушення мовлення.
4. Розкрийте психологічні причини порушення мовлення.
5. Розкрийте педагогічні причини порушення мовлення.
6. Опишіть першій критичний період розвитку мовлення.
7. Охарактеризуйте другий критичний період мовленнєвого розвитку.
8. Розкрийте третій критичний період мовленнєвого розвитку.

Тема: 3. Особливості мовленнєвого розвитку у дітей раннього віку

План:

1. Розвиток мовлення дітей першого року життя.
2. Розвиток мовлення дітей другого року життя.
3. Розвиток мовлення дітей третього року життя.

Наочність: схеми, малюнки, таблиці, відео.

Анотація: зміст лекції розкриває розвиток мовлення у дітей раннього віку, який поділяють на два періоди: підготовчий період (1 місяць – 1,5 – 2 роки) та період активного мовленнєвого розвитку (1,5 – 2 роки – 3 роки); характеристика передмовленнєвих реакцій на першому році життя; розвиток активного мовлення у дітей на другому та третьому році життя.

Перелік проблемних питань:

1. Психофізичний розвиток дітей першого року життя.
2. Психофізичний розвиток дітей другого року життя.
3. Психофізичний розвиток дітей третього року життя.

Перелік питань для самостійного опрацювання:

1. Ознайомитись із закономірностями психофізичного розвитку дітей другого року з типовим психофізичним розвитком.
2. Розкрити особливості психофізичного розвитку дітей третього року життя.

Форма звіту: письмова робота.

1. Розвиток мовлення дітей першого року життя

Розвиток мовлення дітей раннього віку поділяють на два періоди:

- підготовчий період (1 місяць – 1,5 – 2 роки) (табл. 3.1 –3.2);
- другий – період активного мовленнєвого розвитку (1,5 – 2 роки – 3 роки).

З перших днів свого життя дитина інтенсивно готує свій голосовий та артикуляційний апарат до мовлення. Спочатку звуки, які вона видає, вимовляються рефлексивно. Вік до одного року називають також періодом домовленнєвого розвитку, під час якого відбувається підготовка до оволодіння мовою. Вже з моменту народження у дитини є голосові реакції – крик і плач.

Крик – це вроджена, безумовно, рефлексивна реакція, що викликається сильними органічними відчуттями негативного характеру (біль, голод, незручності). Крики не потребують спеціального навчання, вони не залежать від слухових сприймань, оскільки кричать і глухі діти.

Крики, як перші голосові реакції, відіграють досить суттєву роль у підготовці мовленнєвого апарату до звуковимови. Вони сприяють і розвитку мовленнєвого дихання.

Впродовж першого місяця життя відбувається перше спілкування дитини з дорослим на емоційному тлі. Водночас у цей період ще досить тяжко викликати у дитини відповідну реакцію, ініціатива спілкування більше належить дорослому. Підвищений інтерес у дитини (у 4 – 5 тижнів) до людського мовлення з'являється у вигляді *реакції зосередження*. Коли дорослий нахиляється над дитиною, ласкаво розмовляє з нею, вона перестає плакати і рухатися, «прислухається».

На другому місяці в дитини з'являються перші короткі звуки (г, кх, к) і звукосполучення: гу-гу, агу, що одержали назву «гукання». **Гукання** – це збудження приємного позитивного характеру і виникає воно передусім у відповідь на ніжні, ласкаві слова дорослого.

Дорослий сам заграє з дитиною, посміхається, намагається затримати на собі погляд, викликати посмішку, вимовляє звуки «агу-агу», «гу-гу», «ау». На кінець другого місяця дитина починає фіксувати зорові і слухові подразники, довго сміється, якщо з ним розмовляє дорослий; слідкує поглядом за іграшкою, що рухається.

Після двох місяців активність мовленнєвих реакцій зростає, відтепер дитина промовляє звуки не тільки у відповідь на мовлення дорослого, але й тоді, коли його побачить, при його наближенні до дитини.

На третьому місяці у спілкуванні дитини з дорослим відбуваються суттєві зміни – ініціатива спілкування, відтепер, належить дитині, вона вже сама шукає поглядом дорослого для спілкування з ним. У відповідь на вітання дорослого, чи навіть коли його побачить, дитина голосно сміється, промовляє звуки голосного типу «а-а-а», «е-е-е», рухає руками, ногами (яскраво виражений «комплекс пожвавлення»).

На четвертому місяці збільшується кількість звуків, що їх промовляє дитина, з'являються сполучення звуків приголосного типу «*тиль*», «*ррр*», «*фр*», «співучі звуки»: «*о-о-о-е*», «*а-е-е-а*». У другій половині місяця з'являється гулення, що нагадує спів птахів, булькання, фиркання. Зауважимо, що дорослий не завжди може повторити за дитиною її голосові утвори. Згодом вони зникають і в дітей.

Гулення – це збудження приємного характеру, воно виникає під впливом позитивних емоцій, його необхідно підтримувати і розвивати. На стадії гулення звуки промовляються під контролем слуху, діти вже прислуховуються до своїх голосових реакцій. Відтепер дорослий може спілкуватися з дитиною на відстані, перегукуватися, викликати звуконаслідування.

В кінці четвертого місяця дитина вже сама викликає дорослого на спілкування з допомогою голосових реакцій гукання і гулення. В цей період з'являються «*треллі*» («*аль-ле-є-ли-аги-аи*» і т.). Діти в чотири місяці вже можуть за звуком визначати місце знаходження предмета, знаходити дорослого за звуком або джерело звука.

На п'ятому місяці дитина вже шукає спілкування зі своїми однолітками. Вона підповзає до свого сусіда, посміхається, промовляє окремі звуки (гулить). Якщо дитина побачить дорослого, вона промовляє цілу низку голосових реакцій, що звернені до нього, «закликає» дорослого підійти до неї, довго «гулить», розрізняє тон, з яким до неї звертаються дорослі.

На кінець першого півріччя діти вже розуміють ситуацію годування, купання, укладування спати, міміку й жести.

На межі 5 – 6 місяців з'являється **белькіт** – це слова, склади (*ма-ма-ма*, *ба-ба-ба*, *дя-дя-д*), які рівномірно повторюються. У процесі белькоту дитина розвиває свій голос, «малюк насамперед навчається співати, а вже потім говорити, белькіт більше пов'язаний з музичним боком мовлення, з розвитком дитячого голосу, ніж з артикуляцією. Белькіт готує мовленнєвий апарат до вимови звуків, складів і слів, сприяє розвитку фонематичного слуху.

Для дітей 8 – 10 місяців характерний активний лепет, що складається з 4 – 5 складів і більш. Дитина ехологично повторює за дорослим нові склади, які сама раніше не вимовляла, добре копіює інтонацію, відтворює мелодійну схему знайомих фраз, вітань, із задоволенням вимовляє різні вигуки і вигуку, супроводжуючи їх виразною мімікою і жестами. Вимовляє окремі слова, що складаються з однакових парних складів (мама, тато).

Дитина 11 – 12 місяців все частіше звертає увагу на особу що говорить, починає кивати головою на знак твердження і гойдати нею на знак заперечення. До року словник зазвичай досягає 8 – 10, а іноді і більшої кількості слів (баба,

киця, му, бэ і ін.), які маюць конкретне значення. До 1 року дитина розуміє і виконує 5 – 10 простих інструкцій: «принеси те-то», «закрий дверей», «дай чашку» і ін.

Таблиця 3.1

Розвиток голосових реакцій у дітей першого року життя

Стадії	Вік дітей	Голосові реакції
I – крик	1 день – 1,5 міс.	голосні звуки, що нагадують фонемі: <i>а, о, є, у</i>
II– гукання	1 міс – 2-3 міс.	поєднання голосного <i>а</i> та приголосних <i>г, к</i> : <i>агу-у, аку-у.</i>
III– гулення	2-3 міс. – 4 міс.	об'єднання приголосних: <i>фр-р-р, р-р-р, тиль-ль-ль, буль-ль-ль, тль-ль-ль</i>
IV – трелі	4 -4,5 міс – 5-5,5 міс.	співуче гулення: <i>а-а-а-а, а-е-о, у-у-о-о, ля-а-а, му-у-у</i>
V – белькіт	5 -5,5 міс. – 1 рік.	повторення складів: <i>ма-мама, ба-ба-ба-ба, дя-дя-дя-дя, та-та-та-та.</i>
VI – склади, слова.	8-10 міс. – 1 рік.	слова склади: <i>на, па, ма, ма-ма, ба-ба, ав-ав, му, дай</i>

Таблиця 3.2

Розвиток активного мовлення дитини першого року життя

Вік дітей	Розвиток активного мовлення дитини
1 місяць	посмішка у відповідь на розмову дорослого
2 місяці	прислуховується до голосу чи звучання предмета: рухи загальмовуються, відповідає посмішкою на розмову дорослого з нею, гукає: <i>агу-агу</i> .
3 місяці	зосереджує свій погляд на обличчі дорослого, який розмовляє з дитиною, у відповідь виявляє радість, гукає, довго гулить.
4 місяці	за звуком віднаходить предмет, який вона не бачить. Видає голосні звуки, голосно сміється, якщо до неї заграють, гулить, з'являється співуче гулення, трелі.
5 місяців	розрізняє тон, з яким до неї звертаються, довго співуче гулить.
6 місяців	промовляє окремі склади, з'являється белькіт.
7 місяців	довго белькоче, повторно вимовляє одні й ті самі звуки. На запитання «Де?» шукає і знаходить поглядом предмет, що постійно перебуває в певному місці.
8 місяців	голосно і повторно вимовляє різні склади за дорослим, з'являється звуконаслідування. На прохання дорослого виконує різні рухи «ладусі-ладки», «до побачення», «дай ручку». Довго розглядає іграшки.

9 місяців	повторює за дорослим склади, що були в її белькоті. Знає своє ім'я. На запитання «Де?» відшукує декілька знайомих предметів, незалежно від їх місцезнаходження. Відповідає на гру дорослого «дожену-дожену», грає «у схованки».
10 місяців	звуконаслідує, повторює за дорослим різні звуки та склади. На прохання дорослого відшукує названу іграшку. Знає на ім'я декількох дорослих і дітей.
11 місяців	вживає перші слова-позначення (<i>мама, тато, баба, гав-гав, кис-кис</i>). Окремі слова в мовленні дорослих набувають узагальненого характеру. Наприклад, на запитання «Де киця?» знаходить і дає різних кішок – гумову, плюшеву. На прохання дорослого виконує різноманітні дії з предметами «погойдай ведмедика», «дай м'яч».
12 місяців	легко наслідує нові склади. Збільшується запас слів, які розуміє дитина; розуміє за словом назву декількох предметів, якими користується. У словнику нараховується 10 – 15 слів.

Таким чином, на першому році життя у дитини відбувається підготовка мовного апарату до вимови звуків. Одночасно йде активний процес розвитку розуміння мови, формується **імпресивне мовлення**. На цьому домовленнєвий період закінчується.

2. Розвиток мовлення дітей другого року життя

На другому році життя відбувається поступове збільшення словарного запасу, при цьому слова і звукосполучення вже стають засобом мовного спілкування, тобто формується **експресивне мовлення**. Дитина вчиться оперувати словами – ускладнює їх, пробує різні поєднання, оволодіває фразою, логіко-граматичними побудовами. Проте активному вимовлянню слів передують розвиток розуміння мови, тому кількість слів, які дитина розуміє (*пасивний словник*), більше кількості слів, які він може вимовити (*активний словник*).

Значні зміни відбуваються й у розумінні мовлення. Дитина добре розуміє більшість висловлювань дорослих, пов'язаних зі знайомими ситуаціями її життя (побут, прогулянка, гра). Малюки цього віку починають засвоювати граматику рідної мови. Це виявляється не лише у появі перших речень, а й у розумінні окремих граматичних значень. Передусім, це значення однини, множини та зменшувально-пестливого значення іменника. Дитина може показати на малюнках, де *машина – машини, лялька – ляльки, ведмідь – ведмедик, шапка – шапочка*.

Показники розвитку мовлення дітей другого року життя

Розвиток мовлення	1 рік — 1 рік 6 місяців	1 рік 6 місяців — 2 років
Розуміння мовлення	<ul style="list-style-type: none"> - збільшується кількість слів; - встановлюють зв'язок між предметами, діями та їх словесним позначенням; - узагальнюють предмети за суттєвими ознаками; - виконує словесні доручення («Візьми серветку і сядь за стіл»). 	<p>розуміють:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зміст речень; - ім'я своє, близьких; - стать та вік людини; - назви засобів руху, побутових, ігрових дій; тварин, рослин, частин тіла; <p>повторюють слова, фрази за дорослими.</p>
Засвоєння звуків мови	<ul style="list-style-type: none"> - наслідують звукосполучення; - використання смичних звуків <i>п, б, м, т', д', н'</i>; - використання белькоти. 	<ul style="list-style-type: none"> - вимовляють: <i>з, с, ц, ф, х, т, д, г, к, в, н, л', ж, ш</i>; - відсутні: <i>з, с, ш, ж, ч, ц, х, ф, л</i>; - заміна: <i>к → ф; т → т'; к → т; б → п; г → к, д; х → ф; в → б; л → л'</i>.
Розвиток словника	<ul style="list-style-type: none"> - 30 -40 слів; - слова набувають узагальненого характеру (словом «кіт» називають будь-якого kota — чорного, білого, живого, іграшкового, маленького, великого, на картинці). 	<ul style="list-style-type: none"> - до 300 слів; - полегшені слова замінюють правильними; - з'являються прикметники і займенники; - узагальнюють предмети за суттєвими ознаками.
Формування граматично правильної вимови	<ul style="list-style-type: none"> - вживають полегшені слова (<i>бі-бі, ту-ту</i>); - запитують «Що це?»; - у словнику переважають іменники і дієслова; - з'являються двохслівні речення; - слова і речення доповнюють емоційними жестами, мімікою, інтонацією. 	<ul style="list-style-type: none"> - розмовляють з різних причин; - мовлення емоційно виразне; - прохання, бажання, дії передають словами; - використовують прості речення (від 2-х до 5 слів); - користуються: знахідним, родовим, називним відмінками.

3. Розвиток мовлення дітей третього року життя

На третьому році життя відбувається суттєвий переломний момент у психічному розвитку дитини, в його відносинах з оточенням, з'являється допитливість та інтерес до діяльності дорослого. Все це сприяє подальшому розвитку форм спілкування і розуміння мовлення, слово стає для неї засобом пізнання навколишнього життя.

У 3 роки мовлення здорової дитини є достатньо розгорнутим: вона вільно спілкується з дорослими, активно ставить запитання сама та відповідає на запитання інших людей, може розповісти з допомогою дорослого знайому казку чи віршик. Навіть коли дитина ще не вимовляє правильно деякі і звуки (а для такого віку це і природно), у неї формуються правильні уявлення про мовну норму, про те, як повинно звучати те чи інше слово, як потрібно правильно будувати речення і правильно вживати різні граматичні форми слів (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Показники розвитку мовлення дітей третього року життя

Розвиток мовлення	2 роки — 2 роки 6 місяців	2 роки 6 місяців — 3 роки
розуміння мовлення	- допитливість та інтерес до діяльності дорослого; слово стає засобом пізнання, регулятором поведінки; - розуміє смисловий зміст утішок, забавлянок, віршів, інсценівок, казок тощо; - майбутній і минулий час дієслів.	Розуміє: - зміст мовлення про події та явища, яких не було в досвіді дитини; - впізнає та називає знайомі предмети; - зміст художніх текстів, розповідей без супроводу наглядності.
Засвоєння звуків мови	правильно вимовляють: - губні звуки (п, п', б, б', м, м'); - губно-зубні (ф, ф', в, в'); - передньоязикові (т, т', д, д', н, н', с', л'); - задньоязикові (к, к', г, г', х, х').	правильно вимовляють: - з, с, ц, ч, в, ф, п - характерна загальна пом'якшеність вимови, недостатня чіткість артикуляції.
Розвиток словника	- до 500-600 слів; - переважають іменники і дієслова; - з'являються поширені прості речення (до 7-8 слів) . - знають забавлянки, утішки, вірші.	- 1000-1300 слів; - у словнику всі частини мови, окрім прислівників і дієприслівників; - вживають запитання «Для чого?», «Навіщо?», «Чому?», «Кому?».
Формування граматично правильної вимови	- мовлення стає основним засобом спілкування з оточуючими; - багато й довго розмовляє, легко підтримує розмову, виявляє ініціативу спілкування; - у життєвих ситуаціях визначає словами свої бажання та дії.	Розвиток:- словотворення; - діалогічне мовлення; - ситуативне мовлення; - речення прості, поширені, складносурядні та складнопідрядні із сполучниками та сполучними словами; правильно вживають відмінкові закінчення.

Література

1. Бєлова О.Б. Мовленнєвий розвиток в нормі/Навчально-методичний посібник Кам'янець – Подільський: Медобори 2006, 2012. – 180с.
2. Богуш А. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А.М. Богуш. – Х.: Вид-во "Ранок", 2011. – 176.
3. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 374 с.
4. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібн./О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін.. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
5. Загальна психологія./За заг. ред.. академіка С.Д. Максименка. Підручник. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 704 с.
6. Корекційно-розвивальна робота з дітьми раннього віку: Навчально-методичний посібник/ Упорядник О.П. Мілевська. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 52 с.
7. Лямина Г. М. Развитие речи ребёнка раннего возраста: метод. пособие. (Дошкольное воспитание и развитие). – М.: Айрин-пресс, 2005. – 96 с.
8. Тищенко В., Рібцун Ю. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 128 с.

Питання для самоконтролю.

1. Опишіть послідовність стадій передмовленнєвих реакцій.
2. Охарактеризуйте мовленнєвий розвиток дитини 1 року життя.
3. Розкрийте загальну характеристику мовленнєвого розвитку дитини 2-го року життя.
4. Опишіть загальну характеристику мовленнєвого розвитку дитини 3-го року життя.
5. Яке значення для розвитку мовлення мають крик, гулення, треллі, белькіт?

Завдання для самостійної роботи:

Описати етапи мовленнєвого розвитку дитини та можливі порушення мовлення.

Форма звіту: співбєсїда, письмова робота

Тема: 4. Методи спостереження за розвитком мовлення у дітей раннього віку

План:

1. Спостереження за мовленням дітей першого року життя.
2. Спостереження за розвитком мовлення дітей раннього віку.

Наочність: схеми, малюнки, таблиці, відео.

Анотація: зміст лекції розкриває специфіку проведення спостереження за раннім розвитком мовлення; методи спостереження за мовленням дітей 1- 3 року життя.

Перелік проблемних питань:

Етапи мовленнєвого розвитку дитини та можливі порушення мовлення.

Перелік питань для самостійного опрацювання:

Описати етапи мовленнєвого розвитку дитини та можливі порушення мовлення.

Форма звіту: письмова робота.

1. Спостереження за мовленням дітей першого року життя

Логопедична діагностика мовленнєвого розвитку на початкових етапах становлення мовленнєвої комунікації має на меті раннє розпізнавання і виправлення відхилень мовного розвитку і починається з перших місяців життя дитини. Це припускає використання спеціальних прийомів обстеження і диференціальної діагностики у поєднанні з ретельним аналізом даних медичного анамнезу і психолого-педагогічних спостережень за дитиною.

При зборі анамнестичних даних про неонатальний період логопеду доцільно починати логопедичне обстеження із спостереження за дитиною в природних умовах. При опитуванні батьками і огляді дитини логопед звертає особливу увагу на наступне (табл. 4.3):

Таблиця 4.1

Оцінка мовленнєвого розвитку дитини раннього віку

I етап (період новонародженості)	
- характер першого крику новонародженого	гучний, пронизливий, хрипкий, слабкий, тихий, після хлопку по сідницям, після стимуляції, не кричала.
- фізіологічна функція дихання	дихає самостійно з народження, проводилися реабілітаційні заходи із-за заковтування навколоплідних вод або слизу, підключали до апарату штучної вентиляції легенів, на який термін, тривалість знаходження в кювезе.
- інтенсивна терапія в неонатальному періоді	антибіотики, переливання крові, підключення до крапельниці.
- хірургічні заходи в	важка природжена патологія органів дихання, кровообіги, і

неонатальному періоді	тому подібне.
- перше годування дитини грудьми	на який день, смоктала сама або годували зцідженим молоком з пляшки, чи використовувався молокоотсос.
- причини раннього штучного вигодовування	стафілокок в материнському молоці, захворювання матери, хвороба дитини, слабкість смоктального рефлексу, розлука з матір'ю і ін..
- тривалість годування	швидко втомлювалась засинала, відсмоктувала молоко у соска і відмовлялась смоктати далі, активно смокче все годування, відмовляється брати груди, вимагає соску.
- характер смоктальних і ковтальних рухів при годуванні	відрижки, поперхання, захлинання, витікання молока через ніс, млявість губ, хворобливе «покусування» грудей під час годування.
II етап (1 – 3 місяці)	
- характер реакцій на голод, охолодження або перегрів при купанні	різкий крик і загальна рухова активність, мляве покрекує, тривалий пронизливий крик, загальна млявість і пасивність.
- поява перших мімічних гримас (реакція на «сладке-гірке» при зміні харчування)	симетричність або асиметричність, млявість, змазаність.
- початкове зорове і слухове зосередження	- затихає при піднесенні до обличчя яскравого предмету, який світиться, або прислухається до нового звуку на фоні інших; - фіксація погляду на обличчі дорослого, що говорить; - наявність «комплексу поживлення».
- характер переважаючих реакцій на подразники	різкий звук, яскраві блікі, больові відчуття, крик, плач, здригання, широке відкриття очей, початкове зосередження, відсутність реакцій.
- характер переважаючих реакцій на звернене до дитини мовлення матери	- «оральна увага», - «комплекс поживлення», - відвертається убік, - плаче, - не реагує.
- прояв позитивних емоцій	- покрекує, бурчання, сопіння і тому подібне.
- початкове гулення	час його появи, тривалість і співучість голосової продукції, наявність голосової і рухової аутоstimуляції, особливості загальної поведінки при гуленні, наявність або відсутність емоційної реакції на дорослого, що залицяється, у формі активнішого гулення після звукової або рухової стимуляції.
- перші реакції на інтонацію дорослого	(сердита, ласкава), прояв у формі плачу, «комплексу поживлення», мімічних гримас; монотонність або виразність, співучість гулення.

III етап (3–6 місяців)	
- характер голосових реакцій поведінки, коли до дитини звертаються:	- активно реагує, тягне руки до дорослого; не звертає уваги, відвертається, плаче, проявляє неспокій; - ситуативне «гукання», короткі голосові реакції, співуча вокалізація.
- інтонаційна забарвленість голосових реакцій і їх мелодійність:	виразність, монотонність, повторюваність, виснаженість голосу і дихання, близькість вокальної продукції до мелодики рідної мови дитини;
- перехід до вимови складів	акцент на першому «складі».
- зміна поведінки у відповідь на слухові подразники:	оглядається, закриває очі.
- м'язова активність в мовній і мимічній мускулатурі:	поява гримас на обличчі, перший сміх «повискування», припліскування губами, «жування» іграшок.
- патологічні труднощі при переході на густу їжу	наявність блювотного рефлексу при спробі годувати з ложки, уміння пити глотками з поїльника.
- особливості візуального контакту з близькими людьми:	пошук або уникнення зустрічного погляду, напруженість.
неповноцінність комплексу поживлення:	відсутність рухового, голосового, емоційного компоненту, його безадресність або адресованість неживим предметам, запізнювання реакції на подразник.
IV етап (6–9 місяців)	
- формування лепету:	- відсутність лепету; - загасання лепету; - перепади в інтонації (по гучності, висоті, тривалості); - поступове збагачення звукового складу; - інтонаційна виразність, емоційність лепету; - лепетні діалоги (<i>ба-ба-ба, ма-ма-ма</i>).
- формування розуміння оберненої мови:	знає своє ім'я (реакція на ім'я), імена близьких людей, повертає голову в їх сторону у відповідь на питання: «Де мама?»; «Де тато?».
- розвиток паралингвістических форм комунікації:	- виражає своє прохання жестами і вимогливими вигуками, криком, щоб отримати необхідну іграшку, їжу; - дивитися в очі своєму «співбесідникові», підтримує діалог, що складається з лепету.
- навик ковтання і жування твердої їжі:	- поступово слабшає блювотний рефлекс, смоче в роті тверду їжу, розсипчасту картоплю і шматочки бісквіта; (розвиток артикуляційних рухів при переживуванні твердої їжі з одного боку в інший і вгору-вниз); - перехід від пиття кефіру (густій рідині) до уміння пити

	воду з чашки маленькими глотками, не захлинаючись.
- характер взаємодії матери і дитини:	- час приділення уваги у спілкуванні матері до дитини; - активізація відповідної реакції малюка.
V етап (9–12 місяців)	
- засвоєння основних прагматичних аспектів людської комунікації:	- дитина дивиться в очі співбесідникові; - підтримує діалогічне мовлення лепетом, кивком головою, жестами, мімікою, тощо.
- розуміння оберненого мовлення:	- знає своє ім'я, розуміє прості питання, реагує на заборони, виконує просту інструкцію.
- завершення лепетної стадії:	- активний лепет, його інтонаційна забарвленість і близькість до виразних мелодикоритмічних особливостей мовлення дорослих; - перехід до лепетних діалогів з мамою, наслідування нових складів.
поява перших слів і перехід до мовної комунікації:	- у лепеті розрізняються перші слова, - наслідування за дорослими спрощених слів.
мовленнєва активність дитини:	- тактильно-емоційна, емоційно-мовленнєва, наочно-дієва або поєднання цих форм.
- навик вживання їжі:	- сформованість базових навиків ковтання і жування.

При обстеженні дитини першого року життя доцільно спиратись на загальні закономірності розвитку перших психічних реакцій немовляти в онтогенезі, враховувати їх залежність від формування рухових функцій, соматичного здоров'я дитини і інших чинників (наприклад, особливостей емоційних відносин в сім'ї).

Будь-які прояви у дитини порушення голосового, дихального або артикуляції компоненту вимовної сторони мови вимагають проведення своєчасних коректувальних заходів, додаткового обстеження дитини у інших фахівців (невропатолога, отоларинголога, сурдолога), а труднощі формування комунікативної діяльності – консультування у дитячого психолога.

2. Спостереження за розвитком мовленням дитини раннього віку

Логопед при огляді дитини з відхиленнями розвитку мовлення використовує наступні методи збору інформації про дитину:

- анкетування (анкета для батьків);
- бесіда з батьками;
- спостереження за поведінкою і діяльністю дитини в природних умовах (рух, гра, їжа, одягання-роздягання і тому подібне) і в ході виконання спеціальних завдань;

- вивчення медичної документації;
- бесіду з вихователем, музичним працівником, педагогом по фізичному вихованню, методистом;
- ознайомлення з педагогічною характеристикою, якщо дитина відвідує ясла або дитячий сад;
- власне логопедичне обстеження дитини: будову і функціонування основних органів артикуляції, стани довільного артикуляції праксису (після 1 р. 6 мес), диференційованої слухової уваги до немовних і мовних сигналів, сформованості розуміння мовлення, зокрема простих і складних мовних інструкцій, об'єм пасивного і активного словарного запасу (табл. 4.2).

Психолого-педагогічне обстеження включає завдання:

- вивчення немовленнєвих процесів: конструктивної діяльності, малювання, слухової уваги, зорового сприйняття, зорово-просторового гнозису і праксису, загальної і тонкої моторики (проводиться дитячим психологом);
- вивчення фонетичної і фонематичної сторони мовлення, імпресивного мовлення, експресивного мовлення, стан фразового мовлення (проводиться логопедом).

При виконанні завдань логопедові слід звертати особливу увагу:

- вміння дитини виконувати дію за словесною інструкцією;
- якою рукою дитина бере предмети і як вона «працює» руками (використовує обидві руки або тільки одну);
- спритність або не вмілість дій з маленькими предметами;
- емоційні вигуки і слова, вимовні під час виконання завдань. *Таблиця 4.2*

Спостереження за мовленнєвою діяльністю дітей раннього віку

Гра	Мета завдання	Обладнання	Проведення заняття
«Смуга перешкод»	Завдання направлене на визначення рівня моторної компетенції дитини (загальна моторика) і його уміння виконувати різноманітні рухи по словесній інструкції.	килим з геометричним малюнком у вигляді смуги шириною 20-25 см, декілька дерев'яних або пластмасових брусків (15 см х 15 см х 40 см), м'яч середнього розміру, дитяча драбинка з поручнями.	- гра «догонялки»; - пройти по доріжці, переступаючи через бруски; - піднятися і спуститися по дитячій драбинці; - пограти в м'яч з дорослим. перевіряється уміння дитини грати разом з дорослим, виконуючи різні мовні команди («покоти» — «кидай»).

«Збери пірамідки»	виявлення у дитини уміння співвідносити свої дії з мовленнєвою інструкцією, вивчення процесів зорового гнозису і праксису, дрібної моторики.	2 пірамідки з кільцями, контрастними за розміром (великі кільця більше маленьких в 3 рази)	- розбирання та збирання пірамідок за зразком; - показ маленьких, великих колечок; - будівництва пірамідки разом з логопедом відповідно інструкції («Дай мені одне велике колечко. Я надягаю колечко на паличку. Зроби так само! Добре! ...»).
«Дізнайся (знайди) звучну іграшку»	виявлення рівня слухової уваги до немовленнєвих сигналів. Обладнення: ширма	декілька музичних іграшок, що різко відрізняються по звучанню (барабан, дудка, гуслі), декілька однакових дзвіночків.	- дати можливість смій дитині пограти на музичних інструментах; - демонстрація звучання кожної іграшки, потім інструмент озвучується без його показу, дитину просить вгадати, «що звучало». - визначення напряму звучання (дитина заплющує очі і показує місце де звучала іграшка).
«Хто так говорить?»	виявлення рівня слухової уваги і фонемного сприйняття мовних сигналів, а також загального характеру мимовільних рухів губ при мовних реакціях в ігровій ситуації.	ширма, декілька іграшок, що різко відрізняються один від одного за «звуком» (півник, собачка, кішка).	Логопед просить дитину показати (або назвати), хто співає за ширмою. Якщо дитина активно включається в завдання, можна подивитися, наскільки легко вона запам'ятовує «нові голоси» (ослика, корови, мишки).
«Пускаємо кораблики»	визначення об'єму довільних рухів губ, володіння комунікативними жестами.	таз з водою, кораблик або будь-яка плаваюча іграшка, широка трубочка.	логопед говорить дитині: «Зараз ми плаватимемо на кораблику. Попрощайся з мамою. Поцілуй її. <i>(Поцілунок.)</i> Помахай мамі ручкою. <i>(Жест «пока-пока»)</i> . Подуй <i>(«трубочка»)</i> і кораблик попливе. Кораблик причалив до берега. Здрастуйте, мама! <i>(Жест вітання.)</i> Посміхнися мамі <i>(Усмішка)</i> .
«Ховаємо іграшку»	на виявлення об'єму прийменниково-відмінкових конструкцій, що	будь-яка маленька іграшка.	- використання казкової історії про іграшку: «Візьми зайчика. Зайчик боїться лисиці. Він ховається до тебе в кишеню. Де

	розуміються дитиною (прийменники <i>в, на, за, під, між</i>).		зайчик? Зайчик сховався. Лисиця пробігла мимо. А зайчик виліз з кишеньки і заліз високо-високо: постав зайчика на стіл. Знову з'явилася лисиця. Давай ховати зайчика. Заховай його за спинку. Ось так, молодець!»
«Що це таке?»	виявлення актуального рівня словарного запасу дитини (активного словника), особливостей її слухомовленнєву пам'ять і довільну увагу.	5-6 знайомих дитині предметів з її оточення і набір простих картинок.	- називання предметів, що розкладені на столі (<i>Що це?</i>); - назва або показ предмету по картинці; - перехід до обстеження дієслівного словника.
«Що робить?»	виявлення об'єму розуміння слів-дій.	предмети (лялька, машинка, ляльковий одяг, ковдрочка, кубики, гараж); картинки (5-6 картинок із зображенням дій, знайомих дитині: <i>їсть, спить, миє руки, катається на гоїдалках</i> і тому подібне).	- виконання дій з предметами та іграшками «Зніми шапочку з ляльки», «Поклади ляльку спати», «Поклади кубики в машинку», «Постав машинку в гараж» та ін.. - відповіді на запитання після перегляду картинок із зображенням різних дій: «Що робить дівчинка; хлопчик?» «Що роблять діти?».
«Чиє це?»	визначення уміння дитини співвідносити побутові предмети і речі з їх власниками.	5-6 предметів з оточення дитини (наручний годинник, тапочки, сумка і тому подібне).	- показати мамині або татусеві речі;
«Один і багато»	виявлення рівня сформованості у дитини елементарних кількісних уявлень.	будь-який рахунковий матеріал.	- показати де один предмет а де багато.
«Слухаємо розповідь»	виявлення рівня розуміння дитиною короткої розповіді	дитяча книжка з простими і зрозумілими дитині картинками.	- читання та перегляд з дитиною книжки. - запитують дитину по картинках: «Де?.. Покажи...». «Хто це?», «Що робить зайчик?».

При проведенні обстеження дитини, основною метою логопеда є виявлення індивідуальних проблем в розвитку дитячого мовлення. Проте мовленнєвий розвиток дитини раннього віку нерозривно пов'язаний з його когнітивним розвитком, а дослідження розвитку дитячого мовлення неможливе без аналізу наочно-практичної діяльності (С.Н. Цейтлін). Тому обов'язковою умовою адекватної діагностики мовного розвитку дитини є його паралельне обстеження у дитячого психолога. Це необхідно для зіставлення всіх ліній розвитку (рухового, сенсорного, розумового, емоційного, мовленнєвого), а також для об'єктивного аналізу відповідно до віку процесів формування навиків поведінки, самообслуговування і ігрової діяльності у дитини з відхиленнями в розвитку мовлення. Тільки на основі всебічного аналізу основних показників розвитку дитини раннього віку, проведеного дитячим психологом в умовах дитячої поліклініки, дитячої дошкільної установи, спеціалізованого психолого-педагогічного центру, логопед зможе адекватно оцінити індивідуальні мовленнєві проблеми в розвитку дитячого мовлення.

Найбільш типові скарги: малюк говорить всього декілька лепетних слів і звуконаслідувань, які з'явилися ще в 1 рік, не любить слухати казки, розглядати картинки в дитячих книжках, капризний, добивається свого жестами і плачем, часто неуважний, розуміє обернену мову, але «не хоче» вивчати з мамою нові слова, не використовує іграшки по їх призначенню, а просто розкидає їх по квартирі.

Література

1. Бадалян Л.О. Невропатология. – Москва, «Академия», 2000 . – 382 с.
2. Когнитивная психология. /Под 60ед.. В.Н.Дружинина, Д.В.Ушакова. – М., ПЕР СЭ, 2002.- 480с.
3. Кульчицька Н., Барищук Г. Вчимося правильно говорити. Дидактичний матеріал для обстеження та усунення вад звуковимови у молодших школярів. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 48 с.
4. Методи обследования речи: Пособие по диагностике речевых нарушений / Под 60ед.. Г.В.Чиркиной. – М.: АРТКИ, 2005.
5. Цейтлин С.Н. Язык и ребенок. Лингвистика детской речи. – М.: Владос, 2000.

Питання для самоконтролю.

1. Надайте оцінку мовленнєвого розвитку дитини на I етапі (період новонародженості).
2. Опишіть II етап (1–3 міс) розвитку мовлення.
3. Проаналізуйте розвиток мовлення у дітей на III етапі (3–6 місяців).
4. Розкрийте специфіку діагностики з розвитку мовлення на IV етапі (6 – 9 місяців).
5. Надайте оцінку розвитку мовлення у дітей на V етапі (9–12 місяців).
6. Опишіть які використовують методи обстеження мовлення для дітей раннього віку.
7. Які завдання включає психолого-педагогічне обстеження при вивченості мовлення у дітей раннього віку?
8. Охарактеризуйте завдання, що направлені на визначення рівня моторної компетенції дитини (загальна моторика) і його уміння виконувати різноманітні рухи по словесній інструкції.
9. Визначте які можна використовувати завдання для обстеження слухової уваги, і фонемного сприйняття мовних сигналів.
10. Які завдання допомагають виявити словниковий запас слів, слухомовленнєву пам'ять і довільну увагу?
11. Проаналізуйте прийоми з розвитку мовлення у дітей 2-го року життя.
12. Охарактеризуйте прийоми з розвитку мовлення у дітей 3-го року життя.

Тема: 5. Умови попередження мовленнєвих розладів

План:

1. Підготовка батьків до народження дитини.
2. Умови що забезпечують розвиток мовлення дітей раннього віку.

Наочність: схеми, малюнки, таблиці, відео.

Анотація: зміст лекції розкриває основні умови попередження мовленнєвих розладів на етапі пренатального та постнатального періодів; розглянуто напрямки з розвитку мовлення дітей раннього віку.

Перелік проблемних питань:

1. Зміст роботи логопеда з дітьми раннього віку.

Перелік питань для самостійного опрацювання:

Описати умови, що забезпечують нормальний розвиток дитини в перинатальний період.

Форма звіту: письмова робота.

1. Підготовка батьків до народження дитини

Для народження здорової дитини майбутнім батькам необхідно здійснювати:

- планування вагітності;
- спостереження за розвитком плоду;
- визначення перинатального ризику вагітності з інтенсивним перинатальним спостереженням у разі потреби;
- медико-генетичне консультування;
- своєчасна профілактика та лікування перинатальних TORCH-інфекцій;
- фізіологічні пологи;
- спільне перебування матері і новонародженого у пологових будинках;
- грудне вигодовування немовлят.

Чим вище рівень розвитку людини, не залежно жінки або чоловіки, тим уважніше вона ставиться до свого здоров'я та здоров'я своєї майбутньої дитини. Жінки і чоловіки перед тим, як зачинати нове життя, обов'язково обстежуються на наявність різних хронічних захворювань, які не завжди просто розпізнати, не здавши відповідні аналізи. До цих захворювань належать такі інфекції, як уреоплазмоз та хламідіоз. Ці захворювання необхідно вилікувати до зачаття, а після того, як лікування закінчиться, має пройти якийсь час, щоб організм міг відновитися і зміцнитись.

До питання планування дитини необхідно підходити усвідомлено, тому майбутнім батькам слід переглянути свої звички, спосіб життя і скоригувати їх з урахуванням передбачуваного зачаття:

- відмовитися від куріння і алкоголю. Доведено, що алкоголь, так само як і куріння, «постачає» в організм людини токсичні речовини. Їх вплив може носити тривалий характер, тому що загальновідомо, що сперматозоїди формуються протягом трьох місяців. Отже, за 3-4 місяці до дня зачаття, варто відмовитися від сигарет і алкоголю.

- знати і пам'ятати про шкodu наркотиків. Вживання наркотиків веде до виникнення у дитини відхилень у розвитку ще на внутрішньоутробному періоді.

- помірно розподіляти фізичні навантаження. Не варто збільшувати тривалість та інтенсивність спортивних тренувань, а використовувати їх для підтримки організму в гарному тонусі.

- не зловживати відвідинами саун, лазень, не рекомендовано також часто приймати гарячі ванни.

- особливу увагу варто звернути на харчування, стежити за тим, щоб вага була в межах норми. Харчуватися необхідно повноцінно, включаючи в свій

раціон свіжі овочі, фрукти, все те, що допоможе «наситити» організм вітамінами. Природно варто відмовитися від вживання в їжу напівфабрикатів і «зав'язати» з дієтами.

- по можливості необхідно виключити контакти з джерелами іонізуючого випромінювання, хімічними засобами, уникнути тривалого лікування антибіотиками.

Психологічна підготовка.

- осмислення ступені відповідальності майбутніх батьків.
 - відвідати центр планування сім'ї, які пропонують комплексні програми, націлені на виховання у подружжя усвідомленого підходу до їх майбутнього нового статусу.

- створити та підтримувати комфортну психологічну обстановку, сприятливу для нормального внутрішньоутробного розвитку дитини. Тому що емоційний стан матері з перших днів вагітності впливає на самопочуття малюка в утробі.

2. Умови що забезпечують розвиток мовлення дітей раннього віку

Для забезпечення умов щодо розвитку мовленнєвої діяльності у дітей раннього віку, необхідно створити мовленнєве середовище, що передбачає постійну мотивацію до спілкування дитини з оточуючими її людьми.

Основними умовами для створення мовленнєвого середовища є:

- мотивування дитини до мовленнєвого спілкування у процесі практичної діяльності;
- формування у малюків потреб у мовленнєвому спілкуванні;
- позитивне підкріплення всіх проявів мовленнєвого спілкування дитини;
- спонукання малюка до активного спілкування;
- забезпечення батьками контролю за вимовою дітей;
- дотримання вимог дорослими до власного мовлення.

Таблиця 5.1

Умови забезпечення розвитку мовлення у дітей першого року життя

Етапи, вік дитини	Завдання	Забезпечення розвитку
I етап (1 місяць)	стимуляція голосових реакцій (тривалість заняття 7 – 10 хв.)	- нормалізація тону м'язів і моторики артикуляційного апарату; - вокалізація видиху; - розвиток «комплексу пошвавлення» із включенням в нього голосового компонента; - стимуляція голосових реакцій;

		<ul style="list-style-type: none"> - розвиток зорової фіксації і простежування; - вироблення слухового зосередження; - нормалізація положення кисті і пальців, необхідна для формування зорово-моторної координації.
II етап (1 – 3 місяці)	стимуляція гуління (тривалість заняття 10 – 15 хв.).	<ul style="list-style-type: none"> - нормалізація тону м'язів і моторики артикуляційного апарату; - збільшення обсягу і сили видиху з наступною вокалізацією, стимуляція гуління; - розвиток стійкості фіксації, плавності простежування; - формування вміння локалізувати звуки у просторі і сприймати по-різному інтонований голос дорослого; - розвиток хапальної функції рук.
III етап (3–6 місяців)	стимуляція інтонованого голосового спілкування і белькоту (тривалість заняття до 20хв.).	<ul style="list-style-type: none"> - нормалізація м'язового тону і моторики артикуляційного апарату; - вироблення ритмічності дихання і рухів дитини; - стимуляція белькоту; - формування позитивного емоційного відношення до занять; - вироблення зорових диференціовань; - стимуляція кінестетичних відчуттів і розвиток на їх основі пальцевого дотику; - розвиток слухових диференціовань; - формування розуміння мовлення.
IV етап (6–9 місяців) V етап (9–12 місяців)	розвиток спілкування з дорослим за допомогою інтонаційних звуків белькоту і лепетальних слів (тривалість заняття 25 – 30 хв.).	<ul style="list-style-type: none"> - нормалізація тону м'язів і моторики артикуляційного апарату; - збільшення сили і тривалості видиху; - стимуляція фізіологічних лепетних слів; - розвиток маніпулятивної функції рук і диференційованих рухів пальців рук; - формування розуміння мовних інструкцій у конкретній ситуації.

У період другого та третього років життя щоденна побутова діяльність створює умови спілкування між дітьми та дорослими. Діти спостерігають за діями дорослих і їх спілкуванням між собою. Дорослі підтримують і заохочують спроби спілкування дітей. Повторюваність одних і тих же побутових дій, використання предметів гігієни, посуду, одягу створюють про накопичення слів, необхідних для позначення постійно використовуваних предметів і дій.

На початкових етапах навчання побутова діяльність створює умови для формування предметної віднесеності значень слів, забезпечення міцної наочної основи. Слова використовуються в різних комунікативних висловлюваннях: простих за структурою питаннях, спонукань. Користуючись природною вимовою з приводу виконання дій, організації дітей під час проведення режимних моментів, дорослий виділяє слова, потрібні для позначення найбільш необхідних предметів і дій. Важливо пред'явлення слова в єдності з демонстрацією функцій і властивостей предмета. Умови спілкування роблять необхідним включення слова в різні типи висловлювань.

Заняття з розвитку мовлення у дитячих навчальних закладах носять комплексний характер, робота над різними формами і видами мовлення проводиться паралельно. В основу занять покладено тематичний принцип: у програмі названо основні теми занять, зміст яких включає різні напрями цієї роботи.

Для формування мовлення дітей використовуються методи навчання: наслідування мовлення педагога в предметній та ігровій діяльності; дидактичні ігри, продуктивна діяльність дітей (малювання, ліплення, ручна праця); робота з картинками, спеціальні мовленнєві вправи і т. д.

Мовленнєвий матеріал на заняттях з розвитку мовлення тісно пов'язаний з різними розділами програми (ознайомленням з навколишнім середовищем, грою, працею), тут він відпрацьовується в різних видах мовленнєвої діяльності, уточнюються його значення і структура, план розуміння і активного використання. У програмі з розвитку мовлення сконцентровані всі вимоги до мовного розвитку дітей, які є орієнтирами при проведенні роботи з розвитку мовлення в інших розділах програми.

Так, розвиток мовлення у дітей відбувається в процесі оволодіння різними видами діяльності (у грі, образотворчої діяльності, праці, конструюванні) на заняттях і у вільній діяльності, також у ході ознайомлення з навколишнім світом. На заняттях за видами дитячої діяльності діти опановують різним мовленнєвим матеріалом: по-перше, специфічними для даної діяльності словами і фразами. По-друге, це слова і вирази, пов'язані з тематикою малювання, ліплення, які знайомі дітям, але в умовах даної діяльності отримують подальші уточнення і конкретизацію. По-третє, це речовий матеріал, пов'язаний з організацією дітей, оцінкою їхньої діяльності.

Розвиток мовлення у дітей в сім'ї – найважливіша умова ефективної роботи по мовленнєвому розвитку, оскільки тут створюються підстави для розширення і збагачення мовлення в природних умовах життя дитини. Комунікативні навички можуть бути розвинені на новому, більш високому

рівні. Робота батьків з розвитку мовлення дітей проводиться в єдності з рекомендаціями спеціалістів (логопедів, педагогів, психологів тощо) і керується ним. Розвиток мовлення в сім'ї важливо з'єднати з практичною діяльністю дітей і дорослих у процесі різних побутових моментів, відвідуванням громадських місць, розвагами дітей. Ця діяльність може стати основою для формування уявлень про різні сфери життя людини і в зв'язку з цим - створенням природних або спеціально організованих ситуацій спілкування з дитиною, в яких забезпечується засвоєння нових слів і найбільш типових для мовлення висловлювань.

Педагогічні умови для оволодіння дитиною мовленням

Перший рік життя:

- щоденне, систематичне емоційно-позитивне спілкування дорослого з дитиною;
- активізація голосових передмовленнєвих реакцій в мовленні дитини;
- стимулювання дитини до мовленнєвої діяльності;
- використання у спілкуванні іграшок, картинок, книжок;
- стимулювання дитини спілкуватись зі іншими дітьми;
- підтримувати ініціативність дитини до спілкування при белькотінні, звуконаслідуванні, використанні перших слів.

Другий рік життя:

- активувати мовлення дитини у різних побутових ситуаціях;
- використання іграшок, картинок, книжок для формування узагальнень;
- емоційно-позитивна стимуляція дитини для подальшого розвитку мовлення;
- стимулювання до наслідування звуків, складів, слів, простих речень;
- щоденно активізувати мовлення дитини на заняттях з розвитку мовлення;
- у дитячому садку залучати дитину до групових та індивідуальних занять з розвитку мовлення;
- ознайомлювати дитину з довкіллям, побутом, оточуючим середовищем;
- стимулювати дитину до діалогічного мовлення після перегляду картинок, мультфільмів, прочитаної казки;
- стимулювати дитину у бесіді відповідати реченнями.

Третій рік життя:

- створення ігрових ситуацій із залученням мовленнєвої діяльності;
- збагачення, уточнення та активація словникового запасу на тематичних заняттях та у різних видах діяльності;
- стимулювання діалогічної форми мовлення з однолітками та дорослими;
- використання дидактичного матеріалу для розвитку мовлення (сюжетних, предметних картинок, книжок, ігор, іграшок тощо);
- активізувати мовлення дитини на спеціально організованих заходах (описання картинки, переказ казки, розповідь вірша тощо);
- стимулювати дитину (за зразком) будувати граматично правильні речення у своєму мовленні.

Дошкільний вік:

- активізувати до розвитку діалогічного та розмовного мовлення;
- формування вмінь підтримувати бесіду, адекватно відповідати на запитання співрозмовника та звертатись із запитаннями до дорослих;
- стимулювання до невимушеної розмови серед своїх однолітків;
- викликання інтересу до різних типів монологічного мовлення: опису, повідомлення, розповіді, переказу тощо;
- створення ситуації у якій дитина пояснює власні дії.
- збагачення словника дитини новими словами (іменниками, дієсловами, прикметниками, дієприкметниками, синонімами, тощо) відповідно до сфер життєдіяльності;
- поповнювання словника дітей образними поетично-художніми виразами;
- стимулювання дитину до правильної вимови звуків (стежити за власним мовленням);
- активізувати на заняттях до розвитку фонематичного сприймання звуків;
- стимулювати дитину до граматично правильного мовлення;
- формування навиків до розвитку писемного мовлення.

Психологічні умови для оволодіння дитиною мовленням

- орієнтування батьків у вікових нормах розвитку мовлення (затримка в розвитку мовлення може бути викликана уповільненим темпом дозрівання мовленнєвих центрів мозку або патологічним формуванням мовлення. В першому випадку, дитина рано чи пізно наздожене однолітків, а в другому – без спеціальної допомоги, мовлення може залишитися порушеним на протязі всього дитинства);

- під час виконання ігрових завдань з дитиною не можна акцентувати увагу на її помилках;
- не порівнюйте дитину з однолітками без мовленнєвих порушень, які випереджають її у своєму розвитку;
- не відмовляйте дитині в проханні погратися з нею;
- емоційно підготуйте малюка до гри, завдання;
- разом з дитиною вчить вірші, забавлянки, загадки, лічилки;
- створюйте для дитини мовленнєвий простір: читайте казки, розповідайте історії, разом згадуйте минулі події;
- радійте кожному успіху дитини, заохочуйте словесну творчість;
- добирайте навантаження до вікових мовленнєвих та психофізичних можливостей дитини;
- у дітей з порушеннями мовлення уповільнений розвиток всіх психічних процесів: дитині необхідно дати більше часу для роздумів, не слід підганяти її з відповіддю;
- у разі не виконання дитиною завдання, запропонуйте полегшений варіант;
- не примушуйте дитину продовжувати гру, якщо в неї щось не виходить, це спонукає до виникнення страху перед можливим покаранням;
- у роботі з дитиною проявляйте терпіння не виявляйте не негативних емоцій, що може призвести до ускладнень мовленнєвих порушень – заїкання або неврологічних розладів;
- відзначаєте всі досягнення дитини під час гри (відзначаєте сильні та слабкі риси її характеру).

Література

1. Богуш А. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А.М. Богуш. – Х.: Вид-во "Ранок", 2011. – 176.
2. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 374 с.
3. Тищенко В., Рібцун Ю. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 128 с.

Питання для самоконтролю.

1. Охарактеризуйте завдання та напрямки розвивальної роботи з розвитку мовлення на I етапі (1 міс).
2. Опишіть завдання та напрямки роботи з розвитку мовлення на II етапі.

3. Проаналізуйте завдання та напрямки роботи з розвитку мовлення на III етапі (3–6 місяців).
4. Розкрийте основні завдання та напрямки корекційної роботи з розвитку мовлення на IV (6–9 місяців) та V (9–12 місяців) етапах.
5. Опишіть умови підготовки майбутніх батьків до народження дитини.
6. Охарактеризуйте умови розвитку мовлення дитини у сім'ї.
7. Опишіть умови розвитку мовлення у дошкільних навчальних закладах.
8. Які педагогічні умови забезпечують розвиток мовлення на першому році життя?
9. Опишіть педагогічні умови другого року життя.
10. Охарактеризуйте педагогічні умови третього року життя.
11. Розкрийте педагогічні умови з розвиток мовлення у дітей дошкільного віку.
12. Охарактеризуйте психічні умови з розвитку мовлення.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ЗМІСТ РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	4
ПРОГРАМА ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ	19
ЗМІСТ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ (конспект лекцій)	20
Тема: 1. Наукове значення пропедевтики мовленнєвих порушень в спеціальній освіті. Загальні поняття фізіологічної структури мовлення	21
Тема: 2. Причини порушення мовлення.....	33
Тема: 3. Особливості розвитку мовлення у дітей раннього віку.....	40
Тема: 4. Методи спостереження за розвитком мовлення у дітей раннього віку.....	48
Тема: 5. Умови попередження мовленнєвих розладів.....	56

Наукове видання

Бєлова О.Б.

ПРОПЕДЕВТИКА МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ
конспект лекцій
(навчально-методичний посібник)

Підписано до друку 10.12.2019 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум.друк.арк. 6,2. Обл. вид. арк. 8.1 Тираж 300. Зам. 111

Підготовлено до друку та надруковано
у видавництві ПП «Медабори»
32330, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н,
с. Довжок, пров. Радянський, ба Тел./факс: (03849) 2-20-79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3025 від 09.11.2007 р.